

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การประเมินโครงการหมอดินอาสากับงานพัฒนาที่ดิน: กรณีศึกษาหมอดินอาสาจังหวัดฉะเชิงเทรา ได้ทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย แนวคิดเกี่ยวกับการจัดทำโครงการและการประเมินโครงการ ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของโครงการ แนวคิดเกี่ยวกับอาสาสมัครและหมอดินอาสา กรมพัฒนาที่ดิน

1. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดทำโครงการ

1.1 ความหมายของโครงการ

ประสิทธิ์ คงยิ่งศิริ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2547:8) เห็นว่า โครงการหมายถึง กิจกรรมหรืองานที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากร เพื่อหวังผลประโยชน์ตอบแทน กิจกรรมหรืองานดังกล่าวจะต้องเป็นหน่วยอิสระหนึ่งที่สามารถทำการวิเคราะห์วางแผนและการบริหารงานได้พร้อมทั้งมีลักษณะแจ้งชัดถึงจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุด เมื่อวัตถุประสงค์มุ่งหวังไว้สำเร็จเสร็จสิ้นลงโครงการจึงเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวางแผน การจัดสรรทรัพยากรและการดำเนินงานอย่างมีระเบียบ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแหล่งที่ตั้งของโครงการ ช่วงระยะเวลาของโครงการ การผลิตการลงทุน ผลตอบแทน การจัดรูปองค์การและการบริหารโครงการ

สุชาติ ประสิทธิ์ (อ้างใน นันทวัน จันทร์หาว, 2547:6) ได้กล่าวว่า โครงการหมายถึง กิจกรรมที่จัดทำขึ้นด้วยวัตถุประสงค์บางประการ ทั้งนี้ผู้จัดทำโครงการมุ่งหวังว่า เมื่อจัดกิจกรรมต่าง ๆ ตามหลักเกณฑ์หรือขั้นตอนต่างๆ กำหนดไว้แล้วจะบรรลุวัตถุประสงค์บางประการหรือหลายประการที่ตั้งไว้ กิจกรรมอย่างเดียวกันหากมีหลักเกณฑ์หรือขั้นตอน หรือกระบวนการที่ดำเนินการแตกต่างกันจะได้ผลลัพธ์ไม่เหมือนกัน

นันทวัน จันทร์หาว (2547:7) โครงการหมายถึงงานหรือส่วนหนึ่งของงานที่ไม่ใช่งานประจำแต่เกิดจากความจำเป็นเร่งด่วนตามสถานการณ์ในสังคม ซึ่งต้องรีบดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ภายในระยะเวลาที่กำหนด ยกเว้นจะมีการขยายงานให้ต่อเนื่องออกไปตามความจำเป็น เช่น โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ซึ่งจะได้รับความสนับสนุนจากรัฐที่เป็นเงินงบประมาณ ในแต่ละปี

หากพิจารณาจุดเริ่มต้นของโครงการ ผลที่เกิดขึ้นสามารถที่จะศึกษาถึงจุดเริ่มต้นของโครงการ พัฒนาภาครัฐจะเริ่มจากสถานการณ์ ดังนี้

1. ความจำเป็นในการแก้ไขปัญหาที่ก่อให้เกิดผลเสียหายทางเศรษฐกิจ สังคม หรือสิ่งแวดล้อม
2. ความต้องการที่จะพัฒนาปรับปรุงแก้ไขสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งให้ดีขึ้น
3. ความต้องการที่จะใช้โอกาสที่มองเห็นหรือเกิดขึ้นให้เป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2547 : 31)

จากแนวคิดข้างต้นสรุปได้ว่า โครงการหมายถึง กิจกรรมหรืองานที่ไม่ใช่เป็นงานประจำแต่จัดทำขึ้น เพื่อสนองตอบวัตถุประสงค์บางประการขององค์กรและสังคม ตามสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง การจัดทำโครงการมีจุดเริ่มต้นและระยะเวลาสิ้นสุด แต่มีข้อยกเว้นเมื่อโครงการได้ แปรสภาพเป็นแผนงานประจำ จะถือว่าโครงการนั้นจะไม่มีเวลาที่สิ้นสุดหรือเป็น โครงการระยะยาว เช่น โครงการหมอดินอาสากรมพัฒนาที่ดิน ซึ่งได้บรรจุในแผนกลยุทธ์งานประจำของกรมพัฒนาที่ดิน

1.2 ประเภทของโครงการ

นอกจากนี้โครงการสามารถแบ่งออกได้เป็นหลายประเภท ซึ่งจะสรุปได้จาก เจริมพงศ์ มีสมนัย (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2547 : 19-20)

1. แบ่งตามหน่วยงานเจ้าของโครงการ แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ
 - โครงการภาครัฐ
 - โครงการภาคเอกชน
2. แบ่งตามวิธีการวิเคราะห์หรือการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการ ได้แก่
 - โครงการทางด้านเศรษฐกิจ จะมีลักษณะเป็นรูปธรรม สามารถที่จะวัดเป็นมูลค่าปริมาณ ค่าใช้จ่ายของโครงการ เน้นการวิเคราะห์คำตอบแทนและประสิทธิภาพของโครงการ
 - โครงการด้านสังคม มีลักษณะเป็นนามธรรม ไม่สามารถที่จะวัดมูลค่าได้ เน้นการวิเคราะห์ต้นทุนประสิทธิภาพ

3. แบ่งตามลักษณะของโครงการ ได้แก่

- โครงการใหม่ เป็นโครงการทดลอง เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ หรือโครงการนำร่อง อาจมีการปรับปรุงแก้ไขให้มีความสมบูรณ์ ก่อนจะดำเนินโครงการทั้งหมดเต็มโครงการ
- โครงการเก่า เคยทำมาก่อนแต่จำเป็นต้องดำเนินการต่อไป เพื่อสนองความต้องการของประชาชน

4. แบ่งตามวิธีการเขียนข้อเสนอโครงการ แบ่งได้ดังนี้

- โครงการแบบขยาย แจกแจงรายละเอียดของโครงการตามองค์ประกอบ เป็นการเรียบเรียงพรรณนาตั้งแต่แรกไปจนองค์ประกอบสุดท้ายของโครงการ
- โครงการแบบเหตุผลสัมพันธ์จะเป็นการนำเสนอด้วย “ตารางเหตุผลสัมพันธ์” หรือในรูปแมทริกซ์

5. แบ่งตามจุดเริ่มต้นของโครงการ เกิดจากความจำเป็นในการแก้ไขปัญหา เกิดจากความต้องการที่จะปรับปรุงพัฒนาแก้ไข สิ่งใดสิ่งหนึ่งและเกิดจากความต้องการที่จะใช้โอกาสที่มองเห็นจากทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

6. การแบ่งตามเวลา โครงการสามารถแบ่งได้เป็น

- โครงการระยะสั้น
- โครงการระยะปานกลาง
- โครงการระยะยาว

นอกจากนี้ Owen (อ้างใน นันทวัน จันทร์หาว, 2547:7) แบ่งโครงการออกเป็น 5 ประเภท คือ

1. โครงการทางการศึกษา เป็นโครงการที่เน้นการใฝ่หาหรือเพิ่มเติมความรู้ ทักษะและทัศนคติ เช่น โครงการอบรมสตรีอาสาพัฒนาเด็กเล็ก และโครงการส่งเสริมการอ่าน และการเขียนภาษาไทย

2. โครงการเสนอแนะ เป็นโครงการส่งเสริมหรือแนะนำความรู้สู่ประชาชนทั่วไป เช่น โครงการณรงค์ต่อต้านโรคเอดส์และโครงการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย

3. โครงการด้านกฎระเบียบ เป็นโครงการที่เน้นการป้องกันและควบคุมการเกิดเหตุร้าย เนื่องจากการกระทำความผิดระเบียบหรือกฎเกณฑ์ เช่น โครงการลดอุบัติเหตุบนท้องถนน เนื่องจากเสพสุรา หรือยาบ้า

4. โครงการรายการณิ เป็นโครงการที่จัดดำเนินการ เพื่อสนองความต้องการเฉพาะบุคคลบางส่วน เช่น โครงการช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนและโครงการช่วยเหลือผู้พิการ เนื่องจากประสบอุบัติเหตุขณะปฏิบัติงาน

5. โครงการด้านการให้บริการ เป็นโครงการที่จัดดำเนินการด้านการให้บริการในรูปแบบต่างๆ เช่น โครงการให้บริการด้านอาหารและความช่วยเหลือด้านอื่นๆ แก่คนชราที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ดังตัวอย่างเช่น โครงการช่วยเหลือเพื่อนบ้านในบางรัฐของ Australia เพื่อนบ้านช่วยเหลือคนชราที่ช่วยเหลือตนเองไม่ค่อยได้ โดยพาไปซื้อของ ทำอาหารให้ เป็นเพื่อนคุย โครงการติดตั้งไฟฟ้าหรือน้ำประปาในท้องถิ่นห่างไกลความเจริญที่รัฐบาลยังดูแลไม่ทั่วถึง

ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า โครงการแม้จะแบ่งออกได้เป็นหลายประเภท แต่ถ้าหากดูที่มาของโครงการแล้วจะพบว่ามียู่เพียง 2 แหล่ง คือ โครงการภาครัฐและโครงการภาคเอกชน โครงการไม่ว่าจะเกิดจากภาครัฐหรือเอกชน แต่วัตถุประสงค์ที่สำคัญของโครงการส่วนใหญ่แล้วจะมุ่งตอบสนองต่อความต้องการของส่วนร่วมหรือแก้ไขปัญหาของส่วนร่วมทั้งสิ้น เช่นเดียวกับโครงการหมอดินอาสา ที่เป็นโครงการภาครัฐก่อตั้งโดย กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

1.3 ระดับของโครงการ

การแบ่งระดับของโครงการ สมชาย คุรงค์เดช (อ้างใน นันทวัน จันทรหาว, 2547: 8) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับระดับต่างๆ ของโครงการไว้ว่าในองค์กรต่างๆ การวางแผนสามารถทำได้ในระดับต่างๆ กันทั้งระดับโครงสร้าง (Mega Level) ซึ่งเป็นการวางแผนของสถาบันระดับกระทรวง ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานะเศรษฐกิจและสังคม ส่วนการวางแผนในระดับรองลงมา คือ ในระดับมหภาค (Macro lever) เป็นการวางแผนในระดับกรม หรือการวางแผนในระดับจุลภาค (Micro level) คือการวางแผนในระดับกองต่างๆ

นอกจากนี้ นันทวัน จันทรหาว (2547:8) ได้แบ่งโครงการออกเป็นระดับต่างๆ ได้ 3 ระดับ ดังนี้

1. Mega Level เป็นโครงการระดับสูงสุด ส่วนใหญ่อยู่ในรูปการกำหนดนโยบายหรือแผนงานระดับชาติ เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นนโยบายกว้างๆ ครอบคลุมเนื้อหาสาระสำคัญในทุกสาขา และกำหนดใช้ทั่วประเทศ ในแผนจะไม่มีภาระบูรณาการเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติกำหนดแนวทางกว้างๆ เท่านั้น

2. Macro Lever เป็นโครงการระดับต่ำลงมา ยังคงเป็นโครงการหรือแผนในระดับค่อนข้างกว้าง ระบุรายละเอียดพอสังเขป เช่น โครงการรับผิดชอบระดับกระทรวง ทบวง กรมหรือกอง ได้แก่แผนพัฒนาระดับจังหวัด หลักสูตรต่างๆ ของมหาวิทยาลัยหรือสถานศึกษาอื่นๆ

3. Micro Level เป็นโครงการระดับปฏิบัติการ ซึ่งโครงการหรือแผนระบุรายละเอียดชัดเจนวัตถุประสงค์ วิธีดำเนินงาน กิจกรรมต่างๆ และการประเมินผล เช่น โครงการ

พัฒนาคุณภาพชีวิต ชุมชนอีสานโดยการศึกษากรอบระบบ โครงการฝึกงานเพื่อเผยแพร่ความรู้ทางด้านคหกรรมศาสตร์สู่ชนบท

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า โครงการหมอดินอาสาของกรมพัฒนาที่ดิน อยู่ในระดับ Macro Lever หรือเป็นโครงการระดับกรม เพราะจัดตั้งขึ้นโดยกรมพัฒนาที่ดิน เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรดินและการเพาะปลูกของเกษตรกร ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ที่มีผลกระทบโดยตรงต่ออาชีพของคนส่วนใหญ่ในประเทศและมีรายละเอียดการจัดตั้งโครงการพอสังเขป สำหรับเป็นแนวทางปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติโครงการหมอดินอาสา

1.4 องค์ประกอบของโครงการ

เฉลิมพงศ์ มีสมนัย (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2547:12-13) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของโครงการจะประกอบไปด้วย องค์ประกอบต่างๆ ดังนี้

1. ชื่อโครงการ
2. ชื่อหน่วยงาน/บุคคลผู้รับผิดชอบโครงการ
3. เหตุผลและความจำเป็น
4. วัตถุประสงค์ของโครงการ
5. วิธีการดำเนินโครงการ
6. สถานที่ดำเนินงาน(พื้นที่เป้าหมาย)
7. ระยะเวลาการดำเนินงาน
8. เป้าหมาย
9. งบประมาณ
10. ผลที่คาดว่าจะได้รับ
11. ชื่อเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบโครงการ

ทั้ง 11 องค์ประกอบนี้เป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่โครงการทุกโครงการจำเป็นต้องมีแต่ทว่าเป็นโครงการขนาดเล็ก อาจมีองค์ประกอบเหล่านี้ไม่ครบก็ได้หรือถ้าเป็นโครงการขนาดใหญ่อาจมีองค์ประกอบโครงการมากกว่านี้ก็ได้

ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า โดยทั่วไปการเขียนเสนอโครงการจะประกอบด้วย องค์ประกอบเหล่านี้ ส่วนรายละเอียดของโครงการ นั้นจะอยู่ที่ขนาดของโครงการเป็นสำคัญ โครงการหมอดินอาสาของกรมพัฒนาที่ดิน เป็นโครงการขนาดใหญ่ แต่มีรายละเอียดพอสังเขป คือมีเพียงแนวทางปฏิบัติเท่านั้น เนื่องจากเป็นโครงการตามแนวนโยบายของกรมพัฒนาที่ดิน แต่มี

วิธีการดำเนินงานที่ชัดเจนและมีวัตถุประสงค์ของโครงการฯ เพื่อสนองประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ

1.5 วงจรชีวิตโครงการ

ประสิทธิ์ ตรงยั้งศิริ ได้กำหนดชีวิตโครงการออกเป็น 5 ขั้นตอนได้แก่

1. การกำหนดโครงการ (Identification) เป็นการกำหนดความคิดที่จะมีโครงการและการศึกษาความเป็นไปได้ เพื่อทำการคัดเลือกโครงการเบื้องต้น

2. การเตรียมและการวิเคราะห์โครงการ (Preparation and Analysis) เป็นการนำเอาโครงการที่ผ่านการคัดเลือกเบื้องต้นมาแล้ว ไปสู่จุดที่โครงการนั้นจะสามารถทำการวิเคราะห์และประเมินค่าได้ในระยะนี้ มีงานที่จะต้องทำ 2 ส่วน ได้แก่ การศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการและการร่างรายละเอียดของโครงการ การสรุปผลและการยกร่างเป็นข้อเสนอของโครงการ

3. การประเมินผลและการอนุมัติโครงการ (Appraisal and Approval) เป็นการนำเอาโครงการที่สมบูรณ์จากขั้นตอนที่ 2 มาแล้วไปเสนอผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ที่สามารถตัดสินใจอนุมัติโครงการได้พิจารณาและอนุมัติโครงการ

4. การนำโครงการไปปฏิบัติและดำเนินการ (Implementation and Operation) ขั้นตอนนี้จะนำเอาโครงการที่ผ่านความเห็นชอบและอนุมัติให้ดำเนินการได้ของผู้มีอำนาจหน้าที่ในองค์การแล้วไปดำเนินโครงการซึ่งเป็นการปฏิบัติตามโครงการ (Implementation) และการดำเนินงาน (Operation)

5. การติดตามและประเมินผล (Monitoring and Evaluation) เพื่อให้ผู้ที่รับผิดชอบโครงการทุกฝ่ายได้ทราบผลการดำเนินโครงการ โดยอาศัยข้อมูลจากการติดตามผลและการประเมินผล (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2547 : 28)

กล่าวได้ว่า โครงการหมอดินอาสาของกรมพัฒนาที่ดิน อยู่ในขั้นที่ 5 ของวงจรชีวิตของโครงการ ซึ่งเป็นขั้นการติดตามและประเมินผล (Monitoring and Evaluation) เนื่องจากกรมพัฒนาที่ดิน ได้มีการนำโครงการไปปฏิบัติและเกิดผลลัพธ์ (Outcome) คือ โครงการประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งตามวัตถุประสงค์ ดังนั้นเพื่อให้โครงการหมอดินอาสา ได้พัฒนาไปในทิศทางที่จะเกิดประโยชน์สูงสุดร่วมกันของทุกภาคส่วน จึงได้ทำการประเมินโครงการหมอดินอาสา เพื่อเป็นการติดตามและเพื่อใช้เป็นแนวทางพัฒนาโครงการหมอดินอาสาให้บรรลุเป้าหมายและเป็นไปตามวัตถุประสงค์สูงสุดของโครงการฯ

1.6 การดำเนินโครงการ

การดำเนินโครงการต่างๆ มักจะต้องจัดทำเป็นหมู่คณะหรือทีมงาน ขั้นตอนการปฏิบัติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการวางแผนการประสานงานหรือการแนะนำให้คำปรึกษา ซึ่งส่วนแต่จะต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่ายหลายระดับ เพื่อให้โครงการสามารถปฏิบัติได้ตามเป้าหมายของโครงการ

ประทุม รอดประเสริฐ (อ้างใน นันทวัน จันทร์หาว, 2547 : 10) จำแนกการดำเนินโครงการออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. ระดับผู้กำหนดนโยบายโครงการ หมายถึง องค์คณะบุคคลในระดับสูง ซึ่งทำหน้าที่กำหนดนโยบาย ระเบียบข้อบังคับ ควบคุม อำนาจการ เรงรัด ตรวจสอบ ประชาสัมพันธ์ จัดสรรค่าใช้จ่าย ประเมินผลและกำหนดรายละเอียดต่างๆ ในการบริหารโครงการ
2. ระดับผู้ประสานงานโครงการ หมายถึง องค์คณะบุคคล ซึ่งทำหน้าที่ในการทำนโยบายและแนวคิดที่ระดับผู้กำหนดนโยบายกำหนดขึ้นไว้ แดกเป็นแผนหรือโครงการเพื่อการปฏิบัติงานรวมทั้งทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ เพื่อให้โครงการบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายนอกจากนี้ ยังทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่ระดับผู้ปฏิบัติงานด้วย
3. ระดับผู้ปฏิบัติงาน หมายถึง องค์คณะบุคคลซึ่งทำหน้าที่ปฏิบัติงานโครงการ โดยอาจเป็นทั้งผู้เสนอโครงการหรือผู้เขียนโครงการและเป็นผู้ลงมือปฏิบัติโครงการนั้นด้วยตนเอง ทั้งนี้โครงการที่กำหนดขึ้นต้องสนองความต้องการหรือเกิดประโยชน์แก่ประชาชนหรือสังคมโดยรวม

กล่าวได้ว่า โครงการหมอดินอาสาเป็นแนวนโยบายของกรมพัฒนาที่ดิน ที่จัดตั้งขึ้นมา เพื่อแก้ไขปัญหาและทำประโยชน์ให้กับสังคมส่วนรวม โดยได้มีการดำเนินการในทุกระดับตามวิธีการจำแนกของโครงการ และมีวิธีการทำงานในลักษณะบูรณาการร่วมกัน เพื่อให้โครงการหมอดินอาสา สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการฯ ซึ่งได้บรรลุวัตถุประสงค์ของกรมพัฒนาที่ดินด้วย

1.7 ปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จในการบริหารโครงการ

Oya Icmeli Tukil (1996) ได้สรุปไว้ว่า ปัจจัยที่ส่งผลเกี่ยวข้องต่อความสำเร็จของโครงการ ที่สำคัญ ประกอบด้วย

1. ผู้บริหารโครงการ
2. ทีมผู้นำโครงการไปปฏิบัติ
3. สภาพแวดล้อมหรือปัจจัยภายนอก

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อความสำเร็จของโครงการ 3 องค์ประกอบนี้ จะมีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน หากมีการจัดการได้ดีมีประสิทธิภาพก็จะทำให้โครงการประสบความสำเร็จ ได้ตามวัตถุประสงค์

สำหรับทัศนะของ Pinto and Slevin (1989) เห็นว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการนั้น จะต้องมีการจัดการปัจจัยเหล่านี้อย่างมีคุณภาพ ประกอบด้วย

1. การสนับสนุนของผู้บริหารระดับสูง
2. การปรึกษาหารือและการสร้างการยอมรับของผู้รับบริการ
3. การคัดเลือกและการสรรหาบุคคล
4. การจัดการด้านเทคนิค
5. การยอมรับของผู้รับบริการ
6. การติดตามและการรายงานผล
7. การติดต่อสื่อสาร
8. การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า
9. คุณลักษณะของผู้บริหารโครงการ
10. อำนาจและการบริหาร
11. สภาพแวดล้อมที่อยู่เหนือความคาดหมาย

นอกจากนี้ ได้มีตัวแบบสิบสองปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จในการจัดการโครงการ (www.mpa19director.com) ประกอบด้วย

1. การเข้าใจภารกิจโครงการชัดเจน
2. การสนับสนุนของนักบริหารระดับสูง
3. การจำแนกโครงสร้างงานและการวางกำหนดการ
4. การปรึกษาหารือและการสร้างการยอมรับของผู้ใช้บริการ
5. การเข้าใจพื้นฐานและสภาพแวดล้อมชุมชน
6. การจัดการทรัพยากรมนุษย์
7. การจัดการด้านเทคนิคงบประมาณ
8. การจัดวางระบบการควบคุม
9. การสื่อสารและการรายงาน
10. การแก้ไขปัญหาที่อยู่นอกเหนือความคาดหมาย
11. การจัดการความขัดแย้ง
12. การอำนวยความสะดวกในการถ่ายโอนโครงการ

สรุปได้ว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของโครงการ เกี่ยวข้องกับปัจจัย 3 อย่างคือ ปัจจัยด้านผู้นำหรือผู้บริหารระดับสูง ปัจจัยด้านการสร้างทีมงานที่มีความชำนาญในงาน และปัจจัยสถานะแวดล้อมจากภายนอก ซึ่งโครงการหมอดินอาสา ได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่จากผู้นำองค์กร มีทีมงานที่ชำนาญในการจัดการทรัพยากรดิน ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้แก่หมอดินอาสาและได้รับการยอมรับจากปัจจัยแวดล้อม คือ ประชาชน ผู้ที่มีส่วนสำคัญทำให้โครงการหมอดินอาสา กรมพัฒนาที่ดิน ประสบความสำเร็จได้ตามวัตถุประสงค์

1.8 การประเมินผลโครงการ

การประเมิน หมายถึง กระบวนการที่ช่วยให้ผู้บริหารมีความเข้าใจเกี่ยวกับผลที่เกิดจากโครงการ เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินการ เพื่อให้การดำเนินงานสามารถบรรลุจุดมุ่งหมายได้อย่างเหมาะสม (Klineberg อ้างใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2547 : 401)

การประเมินผลโครงการเป็นการตัดสินใจคุณค่าให้แก่โครงการ ซึ่งในทางปฏิบัติจริงจะเป็นกระบวนการตั้งแต่การวัดผลสัมฤทธิ์ของโครงการ การเก็บรวบรวมข้อมูลข่าวสารหรือข้อสนเทศไปจนถึงการนำข้อมูลสนเทศที่ได้ไปตัดสินคุณค่าของกิจกรรม (สุรพล เสียนสลาย อ้างในมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2547 : 401)

การประเมินโครงการ เป็นการกำกับดูแลตรวจสอบว่าผลการปฏิบัติงานได้เป็นไปตามแผนงาน ดังที่กำหนดไว้หรือไม่ เพื่อหาข้อบกพร่องและสามารถทำการแก้ไขได้ทันเวลา โดยปกติการประเมินผลโครงการจะกระทำได้ 3 ระยะ ซึ่งมีความสอดคล้องกับ

การประเมินผลโครงการโดยทั่วไป จะประเมิน 3 ระยะ ของการทำโครงการคือ (บุญธรรม จิตตอนันต์ อ้างใน นันทวัน จันทร์หาว, 2547 : 10)

1. การประเมินผลขั้นต้น หรือก่อนเริ่มโครงการ เป็นการศึกษาสำรวจ หรือประเมินสถานการณ์ก่อนเริ่มงานหรือเริ่มโครงการ ข้อมูลเบื้องต้นจะช่วยให้ทราบถึงความต้องการและความพร้อมของชุมชน เพื่อจะได้ทำโครงการให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน
2. การประเมินระหว่างดำเนินโครงการหรือการติดตามตรวจสอบความก้าวหน้าของโครงการ เป็นการติดตามและตรวจสอบประสิทธิภาพในการทำงานเป็นระยะๆ ซึ่งถ้ามีข้อบกพร่องหรือปัญหาเกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานจะได้ปรับปรุงแก้ไขได้ทันทั่วทั้ง
3. การประเมินผลสุดท้าย หรือการประเมินผลเมื่อสิ้นสุดโครงการ เมื่อโครงการสิ้นสุดลง จะมีการประเมินผล เพื่อพิจารณาว่าโครงการบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายเพียงใด

ซึ่งในการประเมินผลโครงการนั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อตรวจสอบว่าโครงการที่ดำเนินการไปแล้ว มีการบรรลุวัตถุประสงค์อย่างไร ตั้งแต่ความเหมาะสมของโครงการ พื้นที่ที่ดำเนินการ วัตถุประสงค์ของโครงการสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความจำเป็นในการทำโครงการหรือไม่ ตลอดจนระหว่างดำเนินงานตามโครงการ จนกระทั่งถึงผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามโครงการสำเร็จมากน้อยเพียงใด

ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า การประเมินผลโครงการ เป็นกระบวนการที่ผู้บริหารใช้เพื่อ กำกับดูแล ตรวจสอบว่าผลการปฏิบัติงาน เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการหรือไม่ ซึ่งข้อมูลที่ได้จะเป็นข้อเท็จจริงที่เกิดจากโครงการและผลที่ได้จากการเก็บรวบรวมนี้ สามารถนำไปใช้ประกอบการตัดสินใจของผู้บริหารเกี่ยวกับอนาคตของโครงการได้ โดยปกติแล้วการประเมินผลโครงการจะกระทำได้ 3 ระยะ คือ การประเมินก่อนนำโครงการไปปฏิบัติ การประเมินระหว่างการดำเนินการโครงการ และการประเมินหลังโครงการสิ้นสุด

2.2 ความสำคัญของการบริหารโครงการ

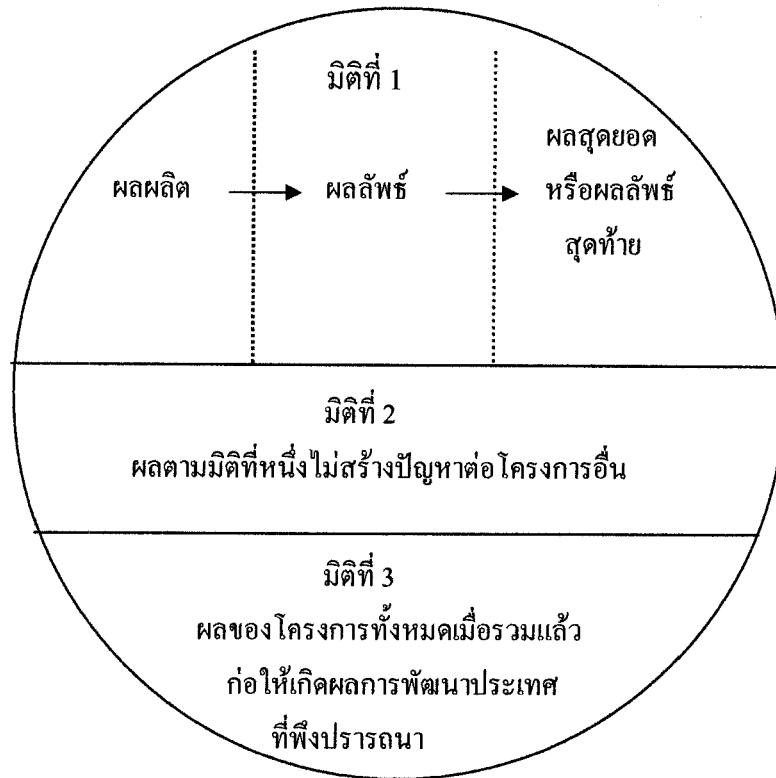
การวัดความสำเร็จและความล้มเหลวของโครงการพัฒนาของ วรเดช จันทรศร ได้เสนอกรอบในการชี้วัดความสำเร็จและความล้มเหลวของโครงการ แบ่งออกเป็น 3 มิติ ดังนี้

มิติที่ 1 คือการมองผลของโครงการ เป็น 3 ระดับ

1. ผลผลิต (Out put)
2. ผลลัพธ์ (Out come)
3. ผลสุดท้าย หรือผลลัพธ์สุดท้าย (Ultimate outcome)

มิติที่ 2 ผลความสำเร็จของโครงการต้องไม่ก่อให้เกิดปัญหาต่อโครงการหรือนโยบายอื่นๆ

มิติที่ 3 ผลรวมของโครงการพัฒนาทั้งหมด ต้องก่อให้เกิดผลของการพัฒนาประเทศที่พึงปรารถนา

ภาพที่ 2.1 แสดงมิตินี้รวมแห่งความสำเร็จของโครงการพัฒนาของรัฐ
ที่มา : เอกสารประกอบการบรรยาย (2547) “นโยบายสาธารณะและการบริหารโครงการ”

มิตินี้ 1 การดำเนินงานของโครงการ

ต้องพิจารณาว่า อะไรเป็นผลผลิตของโครงการ เมื่อเกิดผลผลิต จึงจะเกิดผลลัพธ์ เมื่อมีผลลัพธ์ จึงจะมีโอกาสบรรลุผลสุดท้ายได้

ผลผลิต (Out put) ใช้วัดระดับความสำเร็จและความล้มเหลวของโครงการ วัดได้ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เชิงปริมาณ ดูจากจำนวนของผลผลิตที่ได้ว่าครบตามที่กำหนดหรือไม่ เสร็จตามเวลาที่กำหนดหรือไม่ ค่าใช้จ่ายอยู่ในงบที่กำหนดหรือไม่ สามารถใช้งบอย่างประหยัด และเกิดประโยชน์สูงสุดและมีคุณภาพดีเพียงใด หรือจะเป็นในทางตรงกันข้าม ส่วนการวัดในเชิงคุณภาพ ดูว่าผลผลิตของโครงการ จะสูงกว่าหรือต่ำกว่ามาตรฐานที่วางไว้ รวมทั้งสามารถวัดความพึงพอใจของผู้รับบริการจากโครงการและ/หรือผู้เกี่ยวข้องกับโครงการได้อีกด้วย

ผลลัพธ์ (Outcome) เป็นผลที่เกิดต่อจากผลผลิต ตัวชี้วัดของผลลัพธ์ ดูจากผลผลิตที่ได้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ตรงตามกลุ่มเป้าหมาย มีความเสมอภาค ความเป็นธรรม ความโปร่งใสและสามารถนำผลลัพธ์ที่ได้ไปผลิตหรือทำให้เกิดประโยชน์กับอีกกลุ่มใหม่ได้

ผลลัพธ์สุดท้ายหรือผลลัพธ์สุดท้าย (Ultimate Outcome) เป็นการนำผลลัพธ์ที่ได้ ไปใช้ได้อย่างคุ้มค่า สามารถสร้างสรรค์และพัฒนาให้เกิดความเจริญงอกงามขึ้นและเป็นประโยชน์ที่ดีต่อส่วนรวมในอนาคตได้

มิตินี้ 2 ความสำเร็จของโครงการต้องเป็นความสำเร็จที่จริง คือ

1. ต้องไม่ก่อให้เกิดปัญหาต่อโครงการหรือนโยบายอื่นๆ คือ สามารถเป็นแนวทางหรือมีความสอดคล้องในการเอื้อและ/หรืออำนวยความสะดวกให้กับโครงการอื่นได้
2. ต้องไม่ก่อให้เกิดปัญหาความเชื่อถือได้ของผลโครงการ คือ มีความโปร่งใสและมีความซื่อสัตย์ ในการประเมินผลโครงการ
3. ต้องไม่มีปัญหาทางด้านมาตรการ คือ จะต้องมีการเฝ้าระวังบังคับใช้ที่ชัดเจนและทุกฝ่ายจะต้องปฏิบัติตาม หากมีการฝ่าฝืนต้องมีบทลงโทษตามกฎหมาย หรืออาจใช้กลไกตลาดเข้าช่วย เพื่อเป็นการจูงใจ ตามภาวะเศรษฐกิจในยุคปัจจุบัน ที่เน้นการแข่งขันด้วยกลยุทธ์ต่างๆ ทางการตลาด ดังนั้นหากนำวิธีที่ทุกฝ่ายสามารถยอมรับได้มาใช้ อาจจะทำให้เกิดประโยชน์เกื้อหนุนต่อไป
4. ต้องไม่มีปัญหาทางด้านมนุษยธรรมหรือศีลธรรม โครงการบางโครงการอาจจะมี ความจำเป็นที่ต้องขัดกับหลักมนุษยธรรมหรือศีลธรรม เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของคนในชาติ

ดังนั้น หากจำเป็นต้องดำเนินโครงการดังกล่าว ต้องมีการศึกษาให้รอบคอบเพื่อหาทางออกร่วมกันและจะได้ไม่ขัดกับหลักมนุษยธรรมและศีลธรรมที่ดีงาม

มิติที่ 3 นอกจากจะเกิดความสำเร็จเฉพาะโครงการแล้ว ผลรวมความสำเร็จของแต่ละโครงการจะก่อให้เกิดผลรวมของการพัฒนาประเทศที่พึงปรารถนา ทั้งในระดับต่าง ๆ ดังนี้

ระดับกรม โครงการในความรับผิดชอบของกอง ต้องบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของกรม

ระดับกระทรวง โครงการในระดับกรม ต้องบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของกระทรวง

ระดับประเทศ โครงการในระดับกอง กรม กระทรวง ต้องบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของประเทศ หรือความสำเร็จของโครงการ ต้องนำไปสู่การพัฒนาประเทศในมวลรวม

วเรศ จันทรร (อ้างใน กฤษฎา เกตุบุญส่ง, 2545: 20-21) ได้กล่าวถึง เงื่อนไขต่างๆ ที่มีความสำคัญ หรือมีอิทธิพลต่อความสำเร็จและ/หรือล้มเหลวของการบริหารโครงการพัฒนาของรัฐ มีอยู่ด้วยกัน 4 ด้าน แต่ละด้านมีอิทธิพลต่อกันและกัน ไม่สามารถแยกจากกันได้ โดยเด็ดขาด โดยภาพรวม ความสำเร็จและหรือความล้มเหลวของการบริหารโครงการของรัฐขึ้นอยู่กับ

1. ประสิทธิภาพในการวางแผนและควบคุม
2. สมรรถนะขององค์กร
3. ภาวะผู้นำและความร่วมมือ
4. การเมืองและการบริหารสภาพแวดล้อมภายนอก

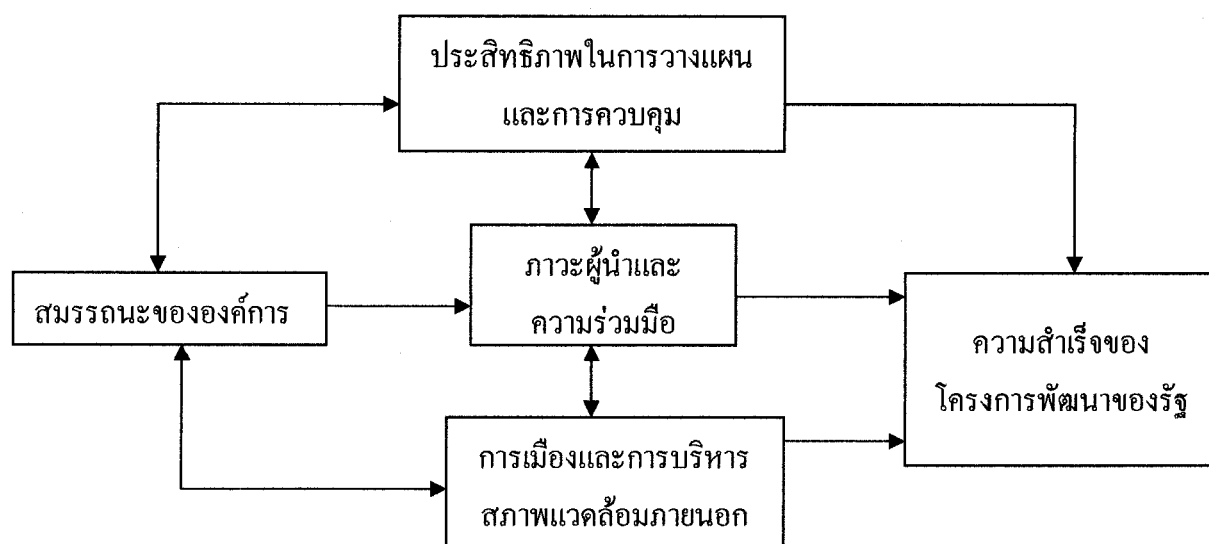
ประสิทธิภาพในการวางแผนและควบคุม จะมีมากหรือน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับโครงการนั้นได้มีการกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจน วัตถุประสงค์ เป็นจริงเพียงใด มีการมอบหมายงานและกำหนดมาตรฐานในการทำงานให้แก่หน่วยย่อยต่างๆ ขององค์กรมีระบบวัดผล การปฏิบัติงาน ตลอดจนมีระบบการให้ทุนให้โทษที่มีความเป็นธรรมเพียงใด

สมรรถนะขององค์กร หรือหน่วยงานที่รับผิดชอบในการบริหารโครงการจะมีมากหรือน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับความแข็งแกร่งของโครงสร้างขององค์กรทั้งภายนอกและภายใน จำนวนคุณภาพของบุคลากรและการนำไปใช้ประโยชน์ ความเพียงพอและประสิทธิภาพในการจัดสรรงบประมาณ ความเพียงพอทันสมัยและความพร้อมทางด้านวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดจนทำเลที่ตั้ง และความพร้อมของอาคารสถานที่

ภาวะผู้นำ และพฤติกรรมความร่วมมือของผู้ปฏิบัติงาน จะมีมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับการใช้ภาวะผู้นำที่เหมาะสม การสร้างการจูงใจเชิงบวก การสร้างการมีส่วนร่วมทำให้เกิดความผูกพันและการยอมรับของสมาชิกโครงการ และการทำงานเป็นทีมตลอดจนการใช้มาตรการที่เหมาะสม เพื่อให้ผู้ที่ร่วมมือทำตามสำเร็จ และเพื่อให้ผู้ที่ตั้งใจไม่ร่วมมือไม่สามารถทำความเสียหายให้กับโครงการได้

เงื่อนไขทางการเมืองและความสามารถในการบริหารสภาพแวดล้อมภายนอก จะมีผลต่อความสำเร็จและ/หรือล้มเหลวของการบริหารโครงการเพียงใด ขึ้นอยู่กับ

1. ระดับของความสนับสนุน ต่อต้าน หรือขัดแย้งของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ฝ่ายการเมือง สื่อสารมวลชน สถาบันหรือองค์การระหว่างประเทศ ภาคเอกชน กลุ่มอิทธิพลและกลุ่มผลประโยชน์ องค์กรสาธารณประโยชน์ ชุมชนและประชาชนท้องถิ่น บุคคลสำคัญ
2. จำนวนหน่วยงานและระดับความจำเป็นที่หน่วยงานที่รับผิดชอบใน การนำโครงการไปปฏิบัติจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องหรือทำงานร่วมกัน
3. ความสามารถในการเจรจาต่อรองกับสภาพแวดล้อมภายนอก ซึ่งขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพ บารมี ความรู้ความสามารถของผู้นำ สถานะอำนาจและทรัพยากรของหน่วยงาน
4. การเปลี่ยนแปลง ของสภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม

ภาพที่ 2.2 การบูรณาการเงื่อนไขหลักที่มีผลต่อความสำเร็จและ/หรือล้มเหลวของโครงการพัฒนาของรัฐ

ที่มา: วรเดช จันทรศร (อ้างใน กฤษฎา เกิดบุญส่ง, 2545: 21)

ดังนั้นสรุปได้ว่า โครงการหมอดินอาสาของกรมพัฒนาที่ดิน ได้ประสบความสำเร็จตามเงื่อนไข เนื่องจากมีการวางแผนและการควบคุมการดำเนินงานจากผู้บริหารโครงการ ผู้บริหารได้ให้ความสำคัญกับโครงการ เพราะเชื่อว่าการสร้างหมอดินอาสาขึ้นมา นั้น สามารถที่จะทำให้การทำงานของกรมพัฒนาที่ดิน มีความก้าวหน้าและสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้รวดเร็ว อีกทั้งยังได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการฯ ด้านสมรรถนะของโครงการก็สามารถยืนยันได้ว่า เป็นองค์กรที่มีบุคลากรที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในด้านการจัดการทรัพยากรดินเป็นอย่างดี รวมทั้งผลผลิตของโครงการฯ ก็เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวมและโครงการหมอดินอาสา ก็ได้รับการสนับสนุนจากนักการเมือง หากโครงการหมอดินอาสาได้รับการพัฒนาในทุกๆ ด้านอย่างต่อเนื่อง และได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากทุกๆ ฝ่ายอย่างเต็มที่ ก็จะทำให้โครงการหมอดินอาสา ประสบความสำเร็จและเกิดประโยชน์ต่อส่วนร่วมมากที่สุดและสามารถเป็นโครงการแบบอย่างให้กับหน่วยงานภาครัฐ ได้อีกโครงการหนึ่ง

3. เกี่ยวกับกรมพัฒนาที่ดิน

ก่อนที่จะศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมาของโครงการหมอดินอาสา ควรได้ศึกษาถึงประวัติ ความเป็นมาของกรมพัฒนาที่ดิน หรือที่รู้จักในนาม “ กรมหมอดิน ” ทั้งในส่วนของการโครงสร้าง บทบาท อำนาจและหน้าที่ ซึ่งผู้ศึกษาได้เสนอผลการศึกษา ดังนี้

3.1. ความเป็นมาของกรมพัฒนาที่ดิน

ในปี พ.ศ. 2501 เมื่อ ฯพณฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หัวหน้าคณะปฏิวัติได้ทำการปฏิวัติสำเร็จ มีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาประเทศ ให้มีความเจริญเท่าเทียมอารยประเทศอื่นๆ จึงได้ดำริที่จะก่อตั้งกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ เพิ่มเติมจากกระทรวงที่มีอยู่แล้ว ฯพณฯ ได้มอบหมายการจัดตั้งกระทรวงให้กับคณะที่ปรึกษาเศรษฐกิจและคณะวิจัย ให้ไปทำการศึกษาค้นคว้าและเสนอความในการจัดตั้งกระทรวงฯ ในวันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2504 ก็ได้จัดตั้งคณะกรรมการพิเศษอีกคณะ เพื่อทำการพิจารณาจัดตั้งกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ โดยมี พลเอก ประภาส จารุเสถียร เป็นประธาน คณะกรรมการพิเศษนี้ ได้มีการประชุมพิจารณา 2 ครั้ง ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 16 มีนาคม 2504 และครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2504 และได้ข้อสรุปจากมติที่ประชุมเสนอต่อ ฯพณฯ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในหนังสือลงวันที่ 25 กรกฎาคม 2504 สรุปได้ดังนี้

1. ควรตั้งเป็นกระทรวงใหม่ให้ชื่อว่ากระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ
 2. หน่วยราชการที่จะสังกัดกระทรวงใหม่ ประกอบด้วย
 - 1) สำนักปลัดกระทรวง
 - 2) กรมแผนพัฒนา โดยนำ สำนักงานสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติที่สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี มาร่วมด้วย
 - 3) กรมพลังงาน โดยโอนจาก การพลังงานแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี และโอนงานเขื่อนน้ำและเขื่อนไฟฟ้า มารวมไว้ในการนี้ด้วย
 - 4) กรมเชื้อเพลิงและน้ำมัน โอนจากกระทรวงกลาโหม
 - 5) กรมโทรคมนาคม โดยรวมกิจการโทรศัพท์และโทรคมนาคมไว้ทั้งหมด
 - 6) กรมทรัพยากรธรณี (ก่อตั้งใหม่) ทำหน้าที่ค้นคว้าทรัพยากรที่อยู่ใต้ดิน
 - 7) กรมทางหลวง (ก่อตั้งใหม่) ทำหน้าที่สร้างทางหลวงใหม่
 - 8) กรมพัฒนาที่ดิน (ก่อตั้งใหม่) ทำหน้าที่สำรวจจำแนกประเภทที่ดิน ทำแผนที่ทางอากาศ รวมถึงการปฏิรูปที่ดินด้วย
 - 9) กรม Human Resources Development (ก่อตั้งใหม่) เพื่อฝึกอบรมกำลังคนของชาติให้มีปริมาณและคุณภาพที่ดี
 - 10) กรมวิเทศสัมพันธ์ (ก่อตั้งใหม่)
 - 11) กรมสถิติ โอนมาจาก สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ
- จากนั้นมาก็มีการศึกษาพิจารณาตามลำดับและได้มอบให้ พลเอกเนตร เขมะโยธิน นายบุญชนะ อัตถากร และนายอำนาจ วีรธรรม พิจารณารวบรวมข้อมูลต่างๆ หาความเหมาะสมในการจัดตั้งกระทรวงใหม่และได้ข้อสรุปว่า กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ ควรมีหน่วยงานในระดับ กรม 16 หน่วยงาน ต่อมาเมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2506 ได้มีการประชุมอีกครั้ง ซึ่งถือว่ามีความสำคัญ เพราะเป็นการยืนยันว่าจะนำเสนอคณะรัฐมนตรี โดยหารายละเอียดของแต่ละกรม มีหน้าที่อะไรบ้าง และตัดกรม ที่คิดว่าไม่เกี่ยวกับงานของกระทรวงฯ ออกไปและเมื่อวันที่ 2 เมษายน 2506 ก็ได้้นำเรื่องการก่อตั้งกระทรวงฯ เสนอต่อคณะรัฐมนตรี ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบในการจัดตั้งกระทรวงใหม่ โดยมีหน่วยงานระดับกรม ในกระทรวงฯ ทั้งหมด 13 หน่วยงาน ต่อมาในวันที่ 18 เมษายน 2506 คณะรัฐมนตรี ก็ได้เสนอกฎหมายให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณา สภาฯ รับแล้วได้ก่อตั้งกรมการวิสามัญพิจารณา รวมทั้งสิ้น 9 นาย วันที่ 2 พฤษภาคม 2506 คณะกรรมการได้เสนอผลการพิจารณาให้สภาฯ พิจารณา ในวาระที่ 2 และวาระที่ 3 เสร็จแล้ว ก็มีมติให้ใช้เป็นกฎหมายจัดตั้ง กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติได้และประกาศ ในราชกิจจานุเบกษา ในวันที่ 22 พฤษภาคม 2506 มีผลให้ กรมพัฒนาที่ดิน เกิด

ขึ้นมาถัดจากวันประกาศหนึ่งวัน คือวันที่ 23 พฤษภาคม 2506 และในวันที่ 23 พฤษภาคม 2506 ก็ได้มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการ “กรมพัฒนาที่ดิน” ออกเป็น

1. สำนักงานเลขานุการกรม แยกออกเป็น

- แผนกสารบรรณ
- แผนกคลัง

2. กองจำแนกที่ดิน

3. กองบริการที่ดิน

4. กองนโยบายที่ดิน

5. กองสำรวจที่ดิน

หลังจาก กรมพัฒนาที่ดิน ก่อตั้งได้ประมาณ 7 เดือน ในวันที่ 8 ธันวาคม 2506 ๔พลฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้ที่เปรียบเสมือน บิดาผู้ก่อตั้งกรมฯ ก็ถึงแก่สัญกรรม จึงถือเป็นการสูญเสียบุคคลที่มีความสำคัญต่อกรมฯ ไปอย่างไม่มีวันกลับ ต่อมาในวันที่ 29 กันยายน 2515 หลังจากที่ กรมพัฒนาที่ดิน มีอายุครบ 9 ปี กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ ก็ถูกยุบหลังการปฏิวัติสำเร็จของ จอมพลถนอม กิตติขจร (รอบแรกได้มีการเลือกตั้งทั่วไปและได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรี จากการเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎร รอบสองเกิดจากการปฏิวัติ) ทำให้กรมพัฒนาที่ดิน ต้องย้ายมาสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พร้อมกับ กรมชลประทานและกรมส่งเสริมสหกรณ์ ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา (วารสารกรมพัฒนาที่ดิน ปีที่ 30 ฉบับที่ 336 พฤษภาคม 2536)

3.2 อำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย

หลังจากที่ กรมพัฒนาที่ดิน ย้ายมาสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้มีหน้าที่อย่างกว้างๆ ในการพัฒนาที่ดิน โดยมีได้กำหนดวิธีการพัฒนาที่ดิน ในรายละเอียดเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ไว้เฉพาะแต่อย่างใด จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2519 กรมพัฒนาที่ดิน ได้ขยายงานสำรวจออกเป็นบริเวณกว้างและขยายงานสำรวจในพื้นที่ที่จำเพาะ แต่ไม่ได้มีกฎหมายรองรับอำนาจหน้าที่ในงานสำรวจ ซึ่งเป็นการเสี่ยงต่อการถูกกล่าวหาเรื่องบุกรุกพื้นที่เฉพาะ ดังนั้นเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้กับเจ้าหน้าที่ในการออกปฏิบัติงานกรมฯ จึงได้เสนอพระราชบัญญัติ การตั้งที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ต่อกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ แต่กฎหมายฉบับนั้นก็ต้องตกไป เพราะมีการยุบคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน (ได้ประกาศให้มีการเลือกตั้งใหม่ ใน พ.ศ. 2521 – 2522) กรมพัฒนาที่ดิน จึงได้เสนอร่าง พ.ร.บ. พัฒนาที่ดินดังกล่าว โดยเสนอผ่านกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ต่อคณะรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีมีมติให้รับหลักการ สั่งให้สำนักงานคณะกรรมการ

กฤษฎีกา ตรวจพิจารณา ต่อมาใน พ.ศ. 2522-2523 ได้มีมติคณะรัฐมนตรี ให้ทบทวนร่าง พ.ร.บ. พัฒนาที่ดิน พ.ศ. พิจารณาร่วมกันระหว่างกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และกระทรวงมหาดไทย (ตามคำแนะนำของสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา) โดยเกิดปัญหาข้อกฎหมายอำนาจหน้าที่การพัฒนาที่ดินในทางทฤษฎี ที่มีบัญญัติในประมวลกฎหมายที่ดิน แต่ก็มีเหตุทางการเมืองบางอย่างทำให้ ร่างกฎหมาย ดังกล่าว ให้พิจารณาไม่เสร็จ ใน พ.ศ. 2524 กรมพัฒนาที่ดิน ได้เสนอร่าง พ.ร.บ. พัฒนาที่ดินนี้ ที่ได้ประชุมร่วมกันระหว่างกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงมหาดไทยและสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา เสนอต่อคณะรัฐมนตรี และได้มีมติรับหลักการและสั่งให้สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ตรวจร่างพ.ร.บ. พัฒนาที่ดินดังกล่าว และ มีแก้ไขเพิ่มเติมในบางมาตรา ต่อมาใน พ.ศ. 2525 ได้มีมติคณะรัฐมนตรี เห็นชอบตามร่างพระราชบัญญัติทั้ง 2 คือ ร่างพ.ร.บ. พัฒนาที่ดิน พ.ศ. และร่างแก้ไขเพิ่มเติมพร้อมให้เสนอสภาผู้แทนราษฎร พิจารณาต่อไป พ.ร.บ. ดังกล่าว เข้าวาระการประชุม สภาผู้แทนราษฎร ใน พ.ศ. 2526 กรมพัฒนาที่ดิน ได้เสนอและยืนยัน ร่าง พ.ร.บ. พัฒนาที่ดินดังกล่าว ให้สภาฯ รับหลักการและพิจารณา ในวาระที่ 2 และวาระที่ 3 ในวันที่ 21 ก.ค. 2526 จึงมีมติเป็นเอกฉันท์รับหลักการ ในวันที่ 22 ก.ค. 2526 ได้เสนอคณะกรรมการเกษตรและสหกรณ์ของวุฒิสภาและเมื่อวันศุกร์ที่ 9 ก.ย. 2526 ที่ประชุม ได้ลงมติเอกฉันท์เห็นชอบด้วยกับสภาผู้แทนราษฎร และได้ขอพระราชทานลงพระปรมาภิไธยใน พระราชบัญญัติพัฒนาที่ดิน พ.ศ. 2526 ได้ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 100 ตอนที่ 160 ลงวันที่ 6 ตุลาคม 2526 กรมพัฒนาที่ดิน จึงมีพระราชบัญญัติพัฒนาที่ดินรองรับการปฏิบัติราชการเป็นครั้งแรก ที่ได้ระบุอำนาจหน้าที่ไว้อย่างชัดเจน ในมาตรา 10 “ ให้กรมพัฒนาที่ดิน มีหน้าที่สำรวจและวิเคราะห์ตรวจสอบดินหรือที่ดิน เพื่อให้ทราบถึงความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติแก่การใช้ประโยชน์ที่ดิน จำแนกที่ดิน การพัฒนาที่ดิน ทำสำมะโนที่ดิน หรือภาวะเศรษฐกิจ เพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้ และปฏิบัติการอื่นใด ตามที่คณะกรรมการมอบหมาย ” พ.ร.บ. นี้ได้ครอบคลุมการให้อำนาจ เกี่ยวกับการสถิติตามกฎหมายว่าด้วยสถิติในเรื่องที่เกี่ยวกับการทำสำมะโนที่ดิน คือ พ.ร.บ. สถิติ 2508 มาตรา 4 และมาตรา 14 (พ.ร.บ. พัฒนาที่ดิน 2526 และร่างแก้ไขเพิ่มเติม) ดังนั้น อำนาจหน้าที่หลักของกรมฯ คือ

1. ทำการจำแนกประเภทที่ดิน
2. สำรวจเพื่อให้ทราบความอุดมสมบูรณ์ของดิน
3. พื้นฟูและปรับปรุงพื้นที่เสื่อมโทรม
4. บริรักษ์ที่ดิน

ในที่สุด กรมพัฒนาที่ดิน ก็ได้มีพระราชบัญญัติพัฒนาที่ดิน พ.ศ. 2526 ใช้เป็นกฎหมายรองรับการปฏิบัติงานอย่างชอบธรรม กรมพัฒนาที่ดินก็ต้องใช้เวลารวมถึง 20 ปี การได้มาในพระราชบัญญัตินี้ ถือเป็นการสร้างรากฐานให้องค์กรเกิดความเข้มแข็ง เป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไป นอกจากผลงานทางวิชาการด้านการสำรวจและการศึกษาวิจัยสภาพดินของประเทศ ที่ถูกสรรค์สร้างขึ้นอย่างมากมาย ในช่วงเวลาหัวเรียวหัวต่อของการพัฒนาประเทศแล้ว การปฏิบัติงานในภาคสนามก็มีส่วนสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะเป็นการวางรากฐานการพัฒนาที่ดินให้เกิดความยั่งยืน ในปัจจุบันกรมพัฒนาที่ดิน มีภารกิจหลักเกี่ยวกับการกำหนดนโยบายและวางแผนการใช้ที่ดินในพื้นที่เกษตรกรรม การสำรวจและจำแนกดิน การอนุรักษ์ดินและน้ำ และการปรับปรุงบำรุงดิน ให้บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดิน ข้อมูลดินและการใช้ประโยชน์ที่ดิน เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร และให้มีการใช้ประโยชน์ดินอย่างยั่งยืน โดยกำหนดให้มีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

- 1 ศึกษาสำรวจ จำแนก วิเคราะห์และวิจัยดินและที่ดิน ทำสำมะโนที่ดินติดตามสถานการณ์สภาพการใช้ที่ดิน เพื่อกำหนดนโยบายและวางแผนการใช้ที่ดินเพื่อการพัฒนาที่ดิน
- 2 ให้บริการด้านการวิเคราะห์ ตรวจสอบและให้คำแนะนำเกี่ยวกับดิน น้ำ พืช ปุ๋ย และอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่ดิน
- 3 ถ่ายทอดผลการศึกษา ค้นคว้า วิจัย และให้บริการด้านการพัฒนาที่ดินแก่ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกร
- 4 ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมพัฒนาที่ดินหรือตามที่กระทรวงหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย (ที่ระลึกครบรอบ 42 ปีกรมพัฒนาที่ดิน, 2548)

กรมพัฒนาที่ดิน จากที่เคยถูกจัดให้มีความสำคัญในลำดับท้าย ในกระทรวงเกษตรและ สหกรณ์ ได้กลายมาเป็นกรมฯ ที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญยิ่งในปัจจุบัน เนื่องจากอำนาจที่ได้มาตามพ.ร.บ.นั้น ทำให้บทบาทหน้าที่ของกรมฯ ได้ขยายการครอบคลุมทุกพื้นที่การเพาะปลูกของเกษตรกรและพื้นที่การใช้ประโยชน์ด้านการเกษตรทั่วประเทศ เพื่อให้เป็นอุ้งข้าวอุ้งน้ำที่สมบูรณ์ของคนไทยหรือคนเกือบทั่วโลก ได้อย่างภาคภูมิใจ

3.3 โครงสร้างองค์กร

กรมพัฒนาที่ดิน ก่อตั้งมาได้เกือบ 10 ปี หลังจากย้ายมาอยู่ภายใต้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในช่วงแรกการแบ่งส่วนราชการยังไม่ปรากฏเพิ่ม เพราะอยู่ในช่วงที่การเมืองยังไม่สงบ จึงยังคงมีหน่วยงานเพียง 5 หน่วยงาน ดังที่กล่าวแล้วนั้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2523 ได้มี

พระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมพัฒนาที่ดิน ให้จัดตั้งสำนักงานพัฒนาที่ดินชายทะเลขึ้น ซึ่งมีฐานะเทียบเท่ากอง ดังนั้นหน่วยงานภายในกรมฯ จึงมีจำนวน 8 กอง กับอีก 1 สำนัก . ประกอบด้วย

1. สำนักเลขานุการกรม
2. กองคลัง
3. กองนโยบายที่ดินและแผนงาน
4. กองช่าง
5. กองวิเคราะห์ดิน
6. กองสำรวจดิน
7. กองจำแนกดิน
8. กองอนุรักษ์ที่ดิน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2527 ได้มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการ กรมพัฒนาที่ดิน ออกอีกเป็น 10 กองและสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 12 เขต ประกอบด้วย

1. สำนักงานเลขานุการกรม
2. กองการเจ้าหน้าที่
3. กองคลัง
4. กองช่าง
5. กองแผนงาน
6. กองแผนที่และการพิมพ์
7. กองวางแผนการใช้ที่ดิน
8. กองวิเคราะห์
9. กองสำรวจและจำแนกดิน
10. กองอนุรักษ์ดินและน้ำ
11. สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 1 (จ. ปทุมธานี)
12. สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 2 (จ.ชลบุรี)
13. สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 3 จ. นครราชสีมา)
14. สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 4 (จ. อุบลราชธานี)
15. สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 5 (จ. ขอนแก่น)
16. สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 6 (จ. เชียงใหม่)
17. สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 7 (จ. น่าน)

18. สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 8 (จ. พิษณุโลก)
19. สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 9 (จ. นครสวรรค์)
20. สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 10 (จ. ราชบุรี)
21. สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 11 (จ. สุราษฎร์ธานี)
22. สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 12 (จ. นราธิวาส)

โดยให้แต่ละสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต จัดตั้งสถานีพัฒนาที่ดินและให้ใช้ชื่อตาม จังหวัดที่ตั้ง รวม 53 สถานีพัฒนาที่ดิน โดยการจัดตั้งให้เป็นไปตามงบประมาณที่ได้กำหนดให้ (ทรัพยากรที่ดิน การพัฒนาและนโยบาย ครบรอบ 25 ปี พ.ศ. 2531 ภาคผนวก)

ต่อมาในวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2545 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ประกาศ กฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมพัฒนาที่ดิน พ.ศ. 2545 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา แบ่งส่วน ราชการกรมพัฒนาที่ดินเพิ่มอีก ดังนี้

1. สำนักงานเลขานุการกรม
2. กองการเจ้าหน้าที่
3. กองคลัง
4. กองช่าง
5. กองแผนงาน
6. กองแผนที่
7. ศูนย์สารสนเทศ
- 8-19. สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 1-12
20. สำนักวิจัยและพัฒนาการจัดการที่ดิน
21. สำนักวิทยาศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่ดิน
22. สำนักสำรวจดินและวางแผนการใช้ที่ดิน(ที่ระลึกรบรอบ 42 ปี กรมพัฒนาที่ดิน,

2548)

ในปัจจุบัน กรมพัฒนาที่ดิน ยังคงได้ขยายส่วนราชการเป็นการภายในตามความ จำเป็น เพื่อรองรับปริมาณงานและรองรับการบริการแก่ประชาชนเพิ่ม อีกทั้งได้มีการปรับ โครงสร้างในบางหน่วยงาน เพื่อให้เกิดความทันสมัยยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันก็ได้นำเอาเทคโนโลยี ต่างๆ เข้ามาใช้อำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงานมากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับยุครัฐบาล อิเล็กทรอนิกส์ (e-Government) และเป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายการทำงานของกรมพัฒนาที่ดิน ใน ท้องถิ่นต่างๆ ให้สามารถติดต่อประสานงานกันได้สะดวก รวดเร็วยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ นโยบายของรัฐบาลที่สนับสนุนให้ส่วนราชการ ให้จัดให้มีระบบเครือข่ายสารสนเทศขึ้น เพื่ออำนวยความสะดวก

ความสะดวกให้ประชาชนสามารถติดต่อสอบถามขอข้อมูลหรือแสดงความคิดเห็น เกี่ยวกับการปฏิบัติราชการของส่วนราชการได้ (พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี) เพื่อความประหยัดและลดระยะเวลาการปฏิบัติงานและประหยัดกำลังคนลงได้ ตามนโยบายการปรับโครงสร้างส่วนราชการให้มีขนาดเล็กแต่มีคุณภาพ

แม้จะมีการจัดตั้งสถานีพัฒนาที่ดิน ครบทุกจังหวัดแต่อัตรากำลังคน ในช่วง พ.ศ. 2538-2547 ก็ลดลงทุกปี ทั้งนี้เนื่องจากมีข้าราชการและลูกจ้างประจำเกษียณอายุราชการและกรมฯ ก็ได้เข้าร่วมโครงการเกษียณอายุราชการก่อนกำหนดในปี 2543 เป็นต้นมา แม้ในปีงบประมาณ 2548 ได้มีการบรรจุข้าราชการใหม่บางส่วน มีจำนวนบุคลากรกรมฯ รวมทั้งสิ้น 3,141 อัตรา (ที่ระลึกครบรอบ 42 ปีกรมพัฒนาที่ดิน, 2548) แต่ก็ถือว่ามียุ่่น้อยมาก เมื่อเทียบกับบุคลากรขององค์กรอื่นๆ ที่มีหน้าที่คล้ายกัน จึงทำให้การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดินเป็นไปด้วยความล่าช้า

3.4 ผู้บริหารสูงสุดตั้งแต่เริ่มก่อตั้งถึงปัจจุบัน

นับตั้งแต่ วันที่ 23 พฤษภาคม 2506 ถึงปัจจุบัน (2550) กรมพัฒนาที่ดิน มีผู้ดำรงตำแหน่ง อธิบดีกรมพัฒนาที่ดิน จำนวน 11 ท่าน ดังนี้

1. นายบรรเจ็ด พลาญกูร (23 พ.ค. 2506 – 30 ก.ย. 2523)
2. นายอนันต์ โกเมศ (1 ต.ค. 2523 – 30 ก.ย. 2528)
3. นายสมาน ริมวานิช (1 ต.ค. 2528 – 28 ก.พ. 2532)
4. นายสิทธิลาภ วสุวัต (1 มี.ค. 2532 – 30 ก.ย. 2535 และ 1 ต.ค. 2536 - 30 ก.ย. 2537)
5. นายณรงค์ มินะนันท์ (1 ต.ค. 2538 – 18 ก.ย. 2536)
6. นายบุญรักษ์ สืบศิริ (1 ต.ค. 2537 – 30 ก.ย. 2538)
7. นายสมพงษ์ ถิรวงศ์ (1 ต.ค. 2538 – 30 ก.ย. 2539 และ 1 ต.ค. - 30 ก.ย. 2541)
8. นายสมพงษ์ ปองเกษม (1 ต.ค. 2539 – 30 ก.ย. 2540)
9. นายสิมา โมรากุล (1 ต.ค. 2541 – 27 ต.ค. 2545)
10. นายอรรถ สมร่า (28 ต.ค. - 16 ก.ย. 2545 รก. และ 17 พ.ย. 2545 – 30 ก.ย. 2548)
11. นายชัยวัฒน์ สิทธิบุญ (1 ต.ค. 2548 - ปัจจุบัน)

4. สภาพการเสื่อมโทรมของทรัพยากรดินของประเทศไทย

ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (2530 - 2534) เศรษฐกิจประเทศไทยมีการขยายตัวในระดับสูงและเปิดกว้างเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลกมากขึ้น ปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เศรษฐกิจไทย ขยายตัวคือ การขยายตัวของการส่งออก เนื่องจากประเทศไทยได้เปรียบในด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์และอัตราการจ้างแรงงานที่ไม่สูงนัก ทำให้มีการเข้ามาลงทุนและการส่งออกเพิ่มมากขึ้น ทำให้การขยายตัวของเศรษฐกิจไทยมีแนวโน้มสูงขึ้นมาก ส่งผลต่อการเกิดอัตราเงินเฟ้อ แม้จะมีการขยายตัวของเศรษฐกิจแต่การพัฒนา ก็ยังไม่มีความสมดุลระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบท ความเสื่อมถอยของรายได้ ได้ก่อให้เกิดปัญหาช่องว่างมากขึ้น อาชีพที่ยากจนสุดๆ ยังคงเป็นอาชีพเกษตรกร ที่ต้องแบกรับภาระรายจ่ายและปัญหาพื้นฐานการผลิต คือ ปัญหาดินก็ตามมาและมีแนวโน้มรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ อีกทั้งความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นผลพวงจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ที่มีการระดมทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะ ที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ ประมงและแร่ มาใช้ในอัตราที่สูง ยิ่งไปกว่านั้นการขาดประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นสาเหตุสำคัญที่ซ้ำเติมให้ทรัพยากรธรรมชาติ เสื่อมลงอย่างรวดเร็วจะเห็นได้จาก ป่าไม้ของไทยลดลงจาก 109.5 ล้านไร่ ในพ.ศ. 2521 เหลือน้อยกว่า 90 ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ 28 ของพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด ใน พ.ศ. 2532 นอกจากนี้ปัญหา เรื่องการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม ได้ก่อให้เกิดมลพิษ นำมาเสียอากาศ และเสียงรบกวน ระบบราชการก็ปรับตัวไม่ทันและสนองตอบต่อการเปลี่ยนแปลงได้ไม่เท่าที่ควร เศรษฐกิจและสังคมของประเทศ หากไม่ได้รับการแก้ไขที่ถูกต้องปัญหาต่างๆ เหล่านี้ อาจจะส่งผลกระทบในระยะยาวต่อทั้งสถานะแวดล้อมที่เสื่อมและระบบเศรษฐกิจในประเทศต่อไปในอนาคต (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี)

จากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรดินดังกล่าว เป็นอีกสาเหตุสำคัญที่ทำให้กรมพัฒนาที่ดิน ได้จัดทำโครงการหมอดินเคลื่อนที่ขึ้น เพื่อให้สามารถเข้าถึงพื้นที่ดินเสื่อมโทรมและให้เกษตรกรได้ตระหนักในการปรับปรุงและให้รู้จักการอนุรักษ์ทรัพยากรดิน ให้รู้จักการพัฒนาดินอย่างถูกต้องและยั่งยืน

4.1 จุดเริ่มต้นโครงการหมอดินเท้าเปล่าหรือระบบงานหมอดิน

จุดเริ่มต้นของโครงการหมอดินหรือระบบงานหมอดิน ก่อนที่จะเป็น โครงการหมอดินอาสาในปัจจุบัน

หมอดิน... เป็นคำที่อาจจะไม่คุ้นหูสำหรับบุคคลทั่วไปที่ได้สนใจหรือไม่สนใจชีพเกี่ยวข้องกับการเกษตร “หมอ” เราารู้ว่า เป็นผู้ที่สามารถบำบัดรักษาอาการเจ็บป่วยได้เป็นอย่างดี ส่วนคำว่า “ดิน” หมายถึง เทพวัตถุธรรมชาติซึ่งเกิดขึ้นบนผิวโลก เช่น วัตถุที่ค้าจนการเจริญเติบโตและการทรงตัวของต้นไม้ ดินประกอบด้วยแร่ธาตุ อาหารพืช อินทรีย์วัตถุต่างๆ สำหรับดินที่เราใช้ในการเพาะปลูกเป็นเวลานาน หรือการใช้ประโยชน์จากที่ดิน โดยไม่มีแผน ไม่การอนุรักษ์ ป้องกันหรือปรับปรุงบำรุงดินให้ได้อยู่เสมอ ทำให้ดินเสื่อมโทรม ไม่สามารถที่จะตอบสนองในด้านผลผลิตของพืชที่ปลูกอย่างเป็นที่พอใจ ดินที่มีปัญหาก็เปรียบเสมือนว่า ดินป่วย ดินไม่สบาย ต้องรักษาตรวจเช็คหาสาเหตุของโรค ดังนั้น “หมอดิน” ก็คือ บุคคลที่มีความรู้ความสามารถ มีความชำนาญและเข้าใจเกี่ยวกับสภาพดินต่างๆ เข้าใจวิธีรักษา พัฒนาดินเป็นอย่างดี (เอกสารประกอบการบรรยายเกี่ยวกับหมอดิน สถานีพัฒนาที่ดินสระบุรี, ไม้ระบุง พ.ศ. ...)

กรมพัฒนาที่ดินก่อตั้ง ใน พ.ศ. 2506 ถึง พ.ศ. 2534 ก็รวมเกือบ 30 ปี สามารถจัดทำข้อมูลดินของประเทศ ในระดับเป็นที่ยอมรับของประเทศที่เจริญแล้ว รวมทั้งได้ช่วยเหลือบริการปรับปรุงแก้ไขปัญหาคูณภาพดินของประเทศ มาเป็นจำนวนมากพอควร งานด้านวิชาการของกรมฯ ได้มีอยู่มากมาย อีกทั้งบุคลากรของกรมฯ ก็ล้วนเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ ในหน้าที่อยู่ไม่น้อย แต่หากเทียบกับกรมฯ อื่นในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์แล้ว ชื่อเสียงและผลงานของกรมฯ กลับไม่เป็นที่รู้จักกว้างขวางอย่างที่ควรจะเป็น อีกทั้งเวลาที่ กรมฯ ไปชี้แจงเพื่อของบประมาณ ก็ถูกสมาชิกสภาราษฎร ในสภาฯ ตั้งคำถามอยู่บ่อย เกี่ยวกับผลการดำเนินงานของกรมฯ ซึ่งเห็นได้ตามคำบอกเล่าของผู้ที่ก่อตั้งโครงการหมอดิน

“คือ ตอนนั้นนะเอาตั้งแต่ต้นนะ กองแผนงานได้จ้างอาจารย์จากคณะนิเทศศาสตร์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มาทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการประชาสัมพันธ์ เหตุผลเพราะ ช่วงนั้นกรมพัฒนาที่ดิน โดนพวก ส.ส. เวลาเข้าสภาที่ไร เข้าไปชี้แจงงบประมาณนะ ก็จะถูกโจมตีว่า กรมฯ อ่อนประชาสัมพันธ์ ทำอะไรก็ไม่มีใครรู้ เราจะคัดงบประมาณบ้างละ ทางนี้ก็ร้อนตัวก็เลยไปจ้างอาจารย์ เขาก็แนะนำคณะอาจารย์ไปศึกษางานของกรมฯ ทั่วประเทศ เขาก็มาสรุปไว้ในรายงาน ว่าเป็นกรมฯ ที่มีผลงานมีความรู้เรื่องดินเป็นอย่างดี เจ้าหน้าที่ที่มีความรู้เรื่องดินดีมากและพร้อมจะทำหน้าที่เหมือนหมอได้เลย คือทำ

หน้าที่ให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำเกี่ยวกับเรื่องดินทั้งหมด พร้อมการรักษา แต่ผลงานไม่เผยแพร่ไป เพราะมีเหตุผลบางประการ ” (พิษณุ อรรถวิโรจน์, สัมภาษณ์)

การศึกษาวิจัยจากคณะอาจารย์ ประกอบด้วย รศ. จุมพล รอดคำดี ผศ. จาระไน แกลดโกศล และผศ. กรรณิการ์ อัครวเรช ได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึก เกี่ยวกับความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดินและเกษตรกร ต่อภาพพจน์กรมฯ ได้ผลสรุป คือ (1) งานพัฒนาที่ดินบางงานจะทำปีต่อปีไม่ต่อเนื่อง เสร็จจากตรงนี้ก็ไปทำที่ใหม่ แล้วอีกงานก็มาทำที่เดิมทั้งๆ ที่เป็นเจ้าหน้าที่ของกรมพัฒนาที่ดินเหมือนกัน จึงทำให้คนทั่วไปจำไม่ได้ว่าเป็นผลงานของ กรมพัฒนาที่ดิน (2) การจำซื้อสับสนระหว่างเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดินกับเกษตรตำบล – อำเภอ (3) ชื่อกรมพัฒนาที่ดิน ทำให้เกิดความสับสนในการจำของเกษตรกร เกี่ยวกับองค์กรที่มีคำว่า “ที่ดิน” จำผิดกับ กรมที่ดิน สำนักงานปฏิรูปที่ดิน ซึ่งการจำผิดทำให้เกิดผลลบต่อภาพพจน์ ของเจ้าหน้าที่กรมฯ ในทางการประชาสัมพันธ์ ถือเป็นการลงทุนสูญเปล่า (วารสาร พัฒนาที่ดิน, ตุลาคม 2536)

การศึกษาวิจัยของคณะอาจารย์ ได้เสนอแนวทางแก้ไขเกี่ยว คือ (1) เกี่ยวกับชื่อกรมพัฒนาที่ดิน ไม่สามารถทำได้เพราะเป็นองค์กรของรัฐ (2) เรื่องของผลงานควรจะทำในลักษณะบูรณาการโดยให้ทุกฝ่ายร่วมกันทำเป็นโครงการๆ ไป (3) ภาพพจน์ของกรมฯ ที่จะให้จำได้นั้นได้เสนอให้ลองทำหมอดิน พร้อมกับได้เสนอภาพตัวแทนของหมอดิน (presenter) และสโลแกนที่ใช้ เช่น “ดินมีปัญหา ปรึกษาพัฒนาที่ดิน” หรือ “ดินมีปัญหา ปรึกษาหมอดิน” คือที่มาของหมอดิน ต่อมาในปี 2534 นายพิษณุ อรรถวิโรจน์ ในตอนนั้นได้ดำรง ตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 9 จังหวัดนครสวรรค์ คือบุคคลแรก ที่ได้ริเริ่มก่อตั้ง “หมอดิน” ขึ้น

“ผมได้อ่านรายงานของคณะอาจารย์ จากคณะนิเทศศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่เขาได้นำการศึกษาวิจัย เกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์ของกรมฯ ที่เขาได้สรุปข้อเสนอแนะว่า กรมฯ ควรจะจัดตั้งหมอดิน เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ของ กรมฯ ที่เป็นรูปธรรม ให้คนรู้จักมากขึ้น ซึ่งรายงาน นั้นเขาเอามาทิ้งไว้ที่กองแผนงาน ตอนนั้นผมเป็น ผอ. แล้ว ผมให้ความสนใจ เลยไปหยิบอ่านเอกสารบางอย่างของกรมฯ ดูนะ ก็ไปเจอเอกสารตัวนี้เข้าผมก็ มานั่งคิดว่าจะทำอย่างไรดี ก็เลยคิดว่าจะลองทำหมอดินดู ผมจะลองมันสักหน่อย ” (พิษณุ อรรถวิโรจน์, สัมภาษณ์)

หลังจากที่ตัดสินใจจะทำหมอดิน ก็ได้มีการประชุมปรึกษากับนักวิชาการ ในสำนักงานพัฒนาที่ดินเขตขึ้น เพื่อเริ่มแนวทางการก่อตั้งหมอดินและรูปแบบการดำเนินงาน เมื่อ

ประชุมปรึกษาหาแนวทางได้แล้ว จึงได้ทดลองทำกันครั้งแรก โดยกำหนดให้เจ้าหน้าที่ทุกคนเป็นหมอดินพร้อมรวบรวมอุปกรณ์ที่ใช้เป็นเครื่องมือในการทำงานของหมอดินและเริ่มออกให้บริการ ความรู้เกี่ยวกับดิน แก่เกษตรกรในบริเวณใกล้เคียงก่อน

ภาพที่ 2.3 รถหมอดิน

“ ตอนนั้นพินิจ (หัวหน้าพินิจ ลักษณะจินดา) เป็นเจ้าหน้าที่ของฝ่ายส่งเสริมการเกษตรเขต 9 นะ ผมบอกว่าพินิจลองทำดู ลองจัดแบบกะปิ น้ำปลานะ ของทั้งหลายเอาใส่รถ ลองไปให้บริการดู เขาก็จัดมา มีพวกชาร์ต มีโปสเตอร์ มีอะไรพวกนั้นนะ คือเราจะทำให้บูรณาการ เท่าที่เราคิดว่าเราทำได้ (พิชญ ธรรมวิโรจน์,สัมภาษณ์)

หลังจากมีการวางแผนจัดเตรียมอุปกรณ์ต่างๆ เรียบร้อยแล้ว ก็ได้จัดเจ้าหน้าที่จำนวน 3-4 คน ซึ่งแต่ละคนจะได้รับตำแหน่งใหม่ตามความถนัดกันไป เช่น คุณหมอ คือเจ้าหน้าที่หัวหน้าหน่วยพัฒนาที่ดิน ผู้ช่วยคุณหมอ คือเจ้าหน้าที่ประจำหน่วยพัฒนาที่ดิน มีอยู่ประมาณ 1-2 คน ที่ปรึกษาคุณหมอ คือนักสำรวจดิน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้เชี่ยวชาญในเรื่องดินเป็นอย่างดี อุปกรณ์ที่ทีมคุณหมอได้เตรียมออกพื้นที่เป้าหมายนั้น ประกอบไปด้วย อุปกรณ์การเจาะและวิเคราะห์ดิน ชุดตรวจสอบปุ๋ย อุปกรณ์ขยายเสียง แผนที่ความเหมาะสมของดินกับพืชเศรษฐกิจ คู่มือปฏิบัติงานของหมอดิน แผ่นพับ สารตัวเร่งปุ๋ยหมัก เมล็ดพันธุ์พืชคลุมดิน ฯลฯ ส่วนรถที่จะพาทีมคุณหมอไปนั้น ก็จะถูกตกแต่งด้วยป้ายที่เขียนข้อความเชิญชวนให้เกิดความสนใจ เช่น “ดินมีปัญหา ปรึกษาหมอดิน” ถึงแม้การให้บริการช่วงแรกอุปกรณ์บางอย่างอาจจะมีไม่ครบ แต่ก็ไม่เป็นอุปสรรค ที่จะให้บริการในนามหมอดิน ตามที่ได้ตั้งใจ ซึ่งนั่นคือจุดเริ่มต้นของการเป็น “หมอดิน”

หมอดิน คือ ภาพลักษณ์ใหม่ของข้าราชการ กรมพัฒนาที่ดิน ที่ได้เข้าไปสร้างความใกล้ชิดกับประชาชนมากขึ้น ได้ออกให้บริการและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับดินแก่เกษตรกร พร้อมทั้งเชิญชวนให้นาดีน มาตรวจวิเคราะห์เพื่อให้ทราบกลุ่มชุดดิน ตรวจสอบโรคของดินและหาแร่ธาตุอาหารต่างๆ ในดิน พร้อมแจกอุปกรณ์ต่างๆ ในการปรับปรุง บำรุงรักษาดินให้ฟรี แม้การทำงานช่วงแรกจะยังไม่สามารถสร้างความเข้าใจให้กับเกษตรกรได้มากนัก เพราะเป็นวิธีการทำงานในรูปแบบใหม่ แต่อาจเพราะมีสิ่งของล่อใจ จึงทำให้เกษตรกรมีความสนใจ

“ตอนแรกเขา (เกษตรกร) เข้ามาดูเรา เขาก็เฉยๆ นะ หรือบางที ฟังครึ่งวันเขาก็กลับ แต่เราใช้กลยุทธ์ โดยการแจก พวกสารเร่ง ปุ๋ยหมักบ้าง เมล็ดพันธุ์พืชคลุมดินด้วย เขาก็สนใจฟังและทำ ตามที่เราพูดนะ ...” (พินิจ ลักษณะจินดา, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 2.4 ออกให้บริการเกษตรกร

หลังจากที่หมอดิน ได้ออกให้บริการตรวจสภาพดินและรณรงค์ส่งเสริมความรู้ ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับโรคดิน พร้อมทั้งวิธีการแก้ไขปัญหาดินที่ถูกต้อง แก่พี่น้องเกษตรกร จนทำให้ชื่อเสียงของหมอดิน เป็นที่รู้จักอย่างทั่วไป วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2534 นายสิทธิลาภ วัตสุวัตร อธิบดีกรมพัฒนาที่ดิน ได้มาตรวจราชการนิเทศงาน ที่สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 9

“ตอนนั้นผมไปรับท่านและไปบรรยายสรุป ผมบอกให้ พินิจ จัดเตรียมเอารถติดตราหมอดิน เอากะปิ น้ำปลา ที่เราว่ากันนั้น ใส่รถขึ้นมาแล้วติดโปสเตอร์ ตั้งอะไรต่างๆ ของเราไว้ที่ทางเข้าสถานี ตรงบันได แล้วคุณเป็นคนยินยอมนะ ทำเหมือนว่าจะไปขายของนะ...ผมอยู่ในห้องประชุมผมก็ชี้แจง ท่านอธิบดีไป แล้วก็เสนอท่านว่า ท่านครับผมมีแผนงานใหม่ ผมอยากจะนำเสนอผมอยากจะทำหมอดิน..ท่านก็ว่าเอ๊ย เป็นยังงัยวะ ไม่เคยเห็นเว้ย ไม่เคยรู้จัก แล้วท่านก็บอกที่ปรึกษาว่า เฮ้ยลองดูซิไอ้คุณ (ชื่อเล่นของผอ.พิชญ) มันจะทำอะไร เสร็จแล้ว พอผมบรรยายสรุปเสร็จ ผมก็พูดว่าท่านไปดูหมอดินของผมหน่อยได้มั๊ยครับ ก็เลยเชิญท่านลงมาดู พินิจก็เลยชี้แจง ท่านก็สงสัยก็เลยไปยืนฟังก็ไม่เข้าใจนะ แล้วท่านก็เขียนในสมุดเยี่ยม บอกว่า มาที่เขต 9 นี้ ได้ประสบการณ์ใหม่ๆ มีแนวคิดใหม่ๆ แล้วก็เรื่องหมอดิน รับทราบแล้วแต่ว่าอยากจะให้ลองทำดู ยินดีให้การสนับสนุน แต่อยากให้ลองทำดู ขาดเหลืออะไรให้บอกด้วย ท่านก็บอกอย่างนั้นะ ผมได้ให้เขาเก็บบันทึกนั้นไว้ มันคือจุดกำเนิดหมอดิน ผมถือเป็นนิมิตหมายอันดี..” (นายพิชญ อภิวิโรจน์, สัมภาษณ์)

จุดเริ่มต้นของการเกิดหมอดิน ได้เริ่มต้นขึ้นอย่างเป็นทางการ ภายหลังจากไปนิเทศงานของอธิบดีกรมพัฒนาที่ดิน แม้จะเป็นการทำงานที่สามารถสนองตอบความต้องการของประชาชน ได้ตรงตามวัตถุประสงค์และสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ถูกต้องและรวดเร็ว แต่หมอดิน ก็มีพื้นที่การปฏิบัติงานอยู่ในวงจำกัด หากจะให้ดินปัญหาได้รับการแก้ไขอย่างทั่วถึง จะต้องมีการสร้างหมอดิน ให้ครอบคลุมทั่วประเทศ

4.2 เปิดตัวหมอดินสู่สาธารณชน

หลังจากที่ กรมพัฒนาที่ดิน ให้โอกาสและประกาศสนับสนุนงานหมอดิน ให้ดำเนินการอย่างเต็มที่ เจ้าหน้าที่ในนามหมอดิน ก็ออกไปบริการตรวจ เจาะ วิเคราะห์ดิน รักษาโรคของดิน ให้คำปรึกษา แนะนำเกี่ยวกับเรื่องของดิน อย่างผู้ที่มีประสบการณ์และเชี่ยวชาญ ภายในพื้นที่ความรับผิดชอบของสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 9 ในที่สุดหมอดิน ก็ได้ออกสู่สายตา สาธารณะชนทั่วประเทศ เมื่อสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7 ได้นำเสนอภาพหมอดินและการ ปฏิบัติงานของหมอดินในท้องที่ โดยมีหมอดิน ผู้ช่วยหมอดิน ที่ปรึกษาหมอดิน ถูกห้อมล้อมไป ด้วยเกษตรกร ที่สนใจเป็นจำนวนมาก พร้อมกับนำดินจากพื้นที่ของตนเองมารับการตรวจวิเคราะห์ รับฟังคำแนะนำในการแก้ปัญหา เรื่องดินจากทีมหมอดิน พร้อมรับยา (ของแจกอย่างสารตัวเร่งปุ๋ย หมัก ไคโลไมด์ หินฟูน เมล็ดพันธุ์พืชคลุมดิน แผ่นพับที่ให้ความรู้เกี่ยวกับดิน ฯลฯ) ไปทำการ รักษา ตามอาการของโรคดิน หมอดิน กลายเป็นภาพลักษณ์ใหม่และได้สร้างความประจักษ์ใจให้ จดจำแก่เกษตรกร ของเจ้าหน้าที่ กรมพัฒนาที่ดิน

“พอดีช่วงนั้น ฝ่ายประชาสัมพันธ์ คุณรัชนี้ เป็นหัวหน้า ท่านผูกพันอยู่กับ โทรทัศน์ช่อง 7 ที่เขามีการนำเสนอสารคดีต่างๆ ของหน่วยงานราชการไปออก รายการ เมืองไทยวันนี้ของ ธนาคารกรุงศรีอยุธยา เขาก็มาถามว่า กรมพัฒนา ที่ดิน มีอะไรดีๆ มั้ย อยากจะไปถ่ายทำ ที่นี่ก็บอกว่า เอ้อ..เขต 9 เรามีหมอดินนะ หลังจากนั้นเขา(ช่อง 7) ก็ติดต่อมาที่ผม ก็มาขอดูงานหมอดินและอยากให้ผมลอง บริการงานหมอดินดู ผมก็เลยจัดรถและเชิญชาวบ้านมา..อันนี้ถือว่าโชคดีนะที่ได้ ประชาสัมพันธ์โดยไม่รู้ตัว เขาก็ไปถ่ายทำขั้นตอนต่างๆ ก็ไปออกอากาศ ที่นี้มันก็ ดังนะคนเขาก็ฮือฮา กัน ที่นี้ก็เอาไม่อยู่แล้ว ” (นายพิษณุ อรรถวิโรจน์,สัมภาษณ์)

เมื่อหมอดิน ได้ออกอากาศทางโทรทัศน์จนเป็นที่รู้จักของประชาชนแล้ว ส่งผล ให้การปฏิบัติงานของหมอดิน ได้รับการตอบรับจากประชาชนเป็นอย่างดี เมื่อรถหมอดินออก เดินทางไปให้บริการตามตำบลหรือหมู่บ้านต่างๆ เกษตรกรก็จะนำดินมารับการตรวจหรือมาขอ คำปรึกษาเป็นระยะ “หมอดิน” กลายเป็นคำเรียกที่ติดปากของเกษตรกรและเป็นที่รู้จักของคน ทั่วไปมากยิ่งขึ้น

4.3 การขยายหน่วยหมอดินเคลื่อนที่

การทำงานในเชิงรุก เพื่อให้เข้าถึงเกษตรกร โดยใช้หน่วยหมอดินเคลื่อนที่นำร่อง ได้ทำให้งานพัฒนาที่ดินมีความก้าวหน้าไปมาก เกษตรกรก็ให้ความสนใจและตอบสนองเป็นอย่ างดี กรมพัฒนาที่ดิน จึงได้มีแผนงานที่จะขยายหน่วยหมอดินเคลื่อนที่ ออกไปให้ครบทุกสำนักงาน

พัฒนาที่ดินเขต และได้ให้ ผอ. พิชณ เข้าไปในกรมฯ ในฐานะผู้ริเริ่มก่อตั้งหมอดิน เพื่อชี้แจงรายละเอียดความเป็นมาของหมอดินและวิธีการทำงานของหมอดิน ตลอดจนเตรียมตัววางแผนการขยายงานของหมอดินเคลื่อนที่ เพื่อก่อตั้งหมอดินให้ครบทุกสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต

“หลังจากที่หมอดิน ได้ออกอากาศ มันก็ดังนะคนเขาก็ฮือฮาที่นี้ก็เอาไม่อยู่แล้ว ที่นี้ผมก็เข้ากรมฯ รู้สึกในสมัย อธิปไตยรรด สมร่าง เป็นผู้อำนวยการกองแผนงาน เราก็ร่วมกันผลักดันเรื่องนี้เข้างบประมาณ เราก็เชิญเจ้าหน้าที่สำนักงานงบประมาณมาดูงานเขาก็ให้ความสนใจและประทับใจ เราก็เชิญรัฐมนตรี โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัถน์ มาดูงาน ท่านก็ดึงไว้หน่อยว่า คือ ท่านมาดูงานท่านก็ถามชาวบ้าน ที่มารับฟังและรับบริการหมอดินของเรา ในวันนั้นด้วยนะ ท่านก็ถามว่า ท่านได้อะไรบ้างที่นี้ชาวบ้านตอบคำถามได้ไม่ชัดเจนนัก ท่านก็ดึงว่า ควรจะทำให้ดีกว่านี้นะ ให้ปรับรูปแบบอะไรท่านก็ว่าไปที่นี้พวกผมก็มาทำกัน ” (นายพิชณ อรรถวิโรจน์, สัมภาษณ์)

หลังจากได้รับคำชี้แนะจาก รัฐมนตรีที่มาดูงานแล้ว ก็ได้ปรับเปลี่ยนโครงสร้างของหมอดินใหม่ เพื่อให้การบริหารจัดการเป็นระบบระเบียบมากขึ้น โดยเน้นรูปแบบบูรณาการกันของเจ้าหน้าที่ทุกฝ่าย คือการทำงานนั้นจะต้องได้รับการสนับสนุนงานจากเจ้าหน้าที่กรมฯ ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องอย่างมีระบบ ซึ่งทุกหน่วยงานก็ให้ความร่วมมือและมีความตื่นตัวกับภาพลักษณ์ใหม่ที่ได้รับ ในนามหมอดิน เป็นอย่างดี

“หลังจากนั้นมาพอปีงบประมาณต่อมารกรมฯ ก็เสนองานหมอดิน เข้าไปในแผนงานงบประมาณของกรมฯ ของงบประมาณมาทำการจัดตั้งจัดซื้ออุปกรณ์ต่างๆ ผมมองไปที่หมอดินของเรา ตอนนั้นผมเกิดความคิดว่าผมจะจำแนกหมอดินออกเป็น 3 ส่วน ในตัวหมอดินนะ หมอดินที่ผมทำอยู่คือ หมอดินเท้าเปล่าผมให้เป็นหน่วย คือ

1) หน่วยพัฒนาที่ดิน ผมให้เป็นหมอดินเท้าเปล่า คือ หน่วยที่เดินเข้าพบชาวบ้าน คือเป็นการบริการเขาอยู่แล้ว พวกนี้ก็มีเทคโนโลยีต่ำหน่อย การบริการก็ไม่ ซับซ้อนนักก็เป็นการแจกเอกสาร การชี้แจงที่เข้าไปอบรมชาวบ้านนั่นแหละ นี่เป็นชุดเข้าหาชาวบ้าน

2) หมอดินเคลื่อนที่ คือผมจัดให้เขต ซึ่งเขตจะมีนักวิชาการที่มีความรู้อีกชั้นหนึ่ง พวกนี้จะต้องมีการให้บริการขั้นที่สูงขึ้น ต้องมีการให้การอบรม สอนวิธีการที่เป็นเทคนิคมากขึ้น หมอดินเท้าเปล่าหรือแบบที่ 1 นั้นจะเข้าไปตามกระบวนการของสถานีพัฒนาที่ดิน ส่วนหมอดินเคลื่อนที่ ที่เป็นเจ้าหน้าที่ของ

เขตนั่นจะเข้าไป โดยที่ว่าจะมีค่าเรียกว่า 1:10 คือหมอดินเท่าเปล่า เข้าไป 10 หมู่บ้าน หมอดินเคลื่อนที่จะเข้าไป เพียง 1 หมู่บ้าน แต่ให้ชาวบ้านหมู่บ้านต่างๆ เขามารวมกันในหมู่บ้านนี้เพียงหมู่บ้านเดียว คือให้เขามารวมพลกันมาฟังเราพูด มาฟังเราชี้แจงในงานของเราและจุดมุ่งหมายของเราและมาร่วมกิจกรรมของเรา ด้วย

3) หน่วยวิเคราะห์ดินเคลื่อนที่ อันนี้ก็พอดีห้องแล็บ เขาก็อยากมาร่วม ด้วย พอติดอนันต์ ดร.ณรงค์ ทำเรื่องการบริการวิเคราะห์ดินอยู่ เราก็เลยมีของ จัดเตรียมพอดีเขามาเขตก็มีฝ่ายวิเคราะห์ดิน ของเขตและ ดร.ณรงค์ ก็ได้ให้นักวิชาการ ที่อยู่ในห้องแล็บใน กรมฯ เรานี้ มาช่วยเจ้าหน้าที่ที่เขต ก็มาเก็บ ตัวอย่างดิน ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจหลักในการนำมาวิเคราะห์ดิน โดยที่ให้หมอดินเท่าเปล่า ในข้อ 1 เข้าไปประชาสัมพันธ์ว่าจะมีการให้บริการ เช่น การวิเคราะห์ดิน มีการตรวจโรคดิน อย่างละเอียดถึงขนาดวิเคราะห์แบบหมอรักษาผู้ป่วย คือ คล้ายๆ การตรวจเลือด ก็ขอให้มาร่วมกัน ก็ขอให้หมอดินและหมอดินเคลื่อนที่ เข้าช่วยในการเก็บตัวอย่างดิน พอหน่วยวิเคราะห์ดินมาก็มีการตั้งโต๊ะ แสดงผล รายงานผลให้ทราบภายในวันนั้น วิเคราะห์ เข้า บ่าย ต้องรายงานผลรายบุคคลเลย ปรากฏว่าเราก็ทำกันแสดงให้เห็นตรงนั้นเลย” (พิชญ ธรรมวิโรจน์,สัมภาษณ์)

การปรับโครงสร้างใหม่ ของโครงการหมอดินเท่าเปล่าหรือระบบงานหมอดิน ทำให้หมอดิน มีหน้าที่เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ โดยหน้าที่แล้ว หมอดินเท่าเปล่า ที่เข้าไปพบ เกษตรกรในภาคสนามจะต้อง ปฏิบัติดังนี้

1. ให้ความรู้ โดยการจัดประชุมให้ความรู้เรื่องดิน การใช้ประโยชน์ที่ดิน การปรับปรุงบำรุงดินและเป็นวิทยากรที่เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกร เป็นการแนะนำให้เกษตรกร สามารถนำความรู้ไปวางแผนการผลิตหรือการเพาะปลูกด้วยตนเอง
2. ให้คำปรึกษา ในด้านควบคุม ป้องกัน และแก้ไขปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับดิน
3. ให้บริการในก้านการวิเคราะห์ดินเบื้องต้น ตรวจสอบปุ๋ย แจกเอกสารเกี่ยวกับการจัดการดิน เมล็ดพันธุ์พืช ควบคุมดินบำรุงดิน สารตัวเร่งสำหรับผลิตปุ๋ยหมัก ถ้าไม่ไ้ไ้เร็วและปัจจัยอื่นๆ

นอกจากหน้าที่ดังกล่าว การตระเวนไปตามพื้นที่ต่างๆ มักจะพบปัญหาและข้อมูลใหม่ๆ หมอดินจะต้องเก็บรวบรวม เพื่อหาคำตอบและแนวทางแก้ไข เพื่อให้บริการแก่เกษตรกร ต่อเนื่องได้ (วารสารกรมพัฒนาที่ดินปีที่ 29 ฉบับที่ 327 , สิงหาคม 2535 : 55)

4.4 ผลการปฏิบัติงานของระบบงานหมอดินกรมพัฒนาที่ดิน

เมื่อปรับปรุงโครงสร้างและกำหนดวิธีการทำงานของหมอดิน อย่างชัดเจนแล้ว กรมพัฒนาที่ดิน ก็ริเริ่มจัดตั้งเป็นโครงการหมอดินเท้าเปล่าหรือระบบงาน ขึ้นพร้อมกัน ใน ปีงบประมาณ 2535 โครงการหมอดินเท้าเปล่า ได้ดำเนินงานเป็น 2 ช่วง ตามงบประมาณที่ได้รับ จัดสรร ช่วงแรกได้จัดทำเป็นโครงการนำร่อง มี 6 สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต ประกอบด้วย สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 4,5,7,9,10 และ 12 จัดตั้งชุดหมอดิน 89 ชุด โดยมุ่งเน้นที่หมู่บ้าน เป้าหมายตามโครงการสนับสนุนแผนการผลิตของเกษตรกรและหมู่บ้านพัฒนาที่ดินเป็นเป้าหมายหลัก ส่วนอีก 6 สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต ให้ถือเป็นโครงการขยายและได้รับการอนุมัติจัดสรรใน ปีงบประมาณ 2536 ซึ่งจะครบ 12 เขตพัฒนาที่ดิน (วารสารพัฒนาที่ดินปีที่ 29 ฉบับที่ 327 สิงหาคม 2535)

หลังจากที่ได้จัดตั้งโครงการหมอดินเท้าเปล่า ซึ่งเริ่มจัดทำเป็นโครงการนำร่อง ในสำนักงานพัฒนาที่ดินเขตทั้ง 6 เขต แล้ว หมอดินก็ได้ขยายงาน โดยให้บริการทางวิชาการ ด้าน ดินและปุ๋ย ทีมงานหมอดิน จะเริ่มจากการตรวจสภาพดินใน ให้คำแนะนำการปลูกพืชที่เหมาะสม กับดิน พร้อมทั้งแนะนำ เกี่ยวกับอัตราการใช้ปุ๋ยเคมีแล้ววิธีการใช้ปุ๋ยที่เหมาะสมกับชนิดพืช ตามหลักวิชาการที่ถูกต้อง พร้อมทั้งทำการเผยแพร่วิธีการอนุรักษ์ดินและน้ำ ซึ่งเป็นความรู้ที่ เกษตรกรสามารถรักษาแหล่งน้ำและใช้ประโยชน์ที่ดินได้อย่างคุ้มค่าและถาวรต่อไป กรมพัฒนาที่ดิน ได้ทำการประเมินผลงานของหมอดินในปีงบประมาณ 2535 ในด้านการออกให้บริการเกษตรกร จำนวนถึง 242,079 ราย และจำนวนหมู่บ้านถึง 2,644 หมู่บ้าน (รายงานประจำปี, 2535 :24)

หลังจากขยายงานหมอดิน ครบทั้ง 12 สำนักงานพัฒนาที่ดินเขตแล้ว ผลการ ปฏิบัติงานของหมอดิน ที่ออกให้บริการทางวิชาการด้านดินและปุ๋ยในปีงบประมาณ พ.ศ. 2536 ให้บริการแก่เกษตรกรจำนวนถึง 351,990 ราย และจำนวนหมู่บ้านถึง 3,841 หมู่บ้านใน 57 จังหวัดที่มีสถานีพัฒนาที่ดิน (รายงานประจำปี, 2536 : 9)

ผลการปฏิบัติงานของหมอดิน ตามแผนงานในแต่ละปี ได้มีความก้าวหน้าและ เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างรวดเร็วมากยิ่งขึ้น นอกจากปฏิบัติงานในหน้าที่ของหมอดินแล้ว หมอดินก็ได้เข้าไปสร้างความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ กับชาวบ้านทำให้เกิดความคุ้นเคยและมีความใกล้ชิด มีการปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ได้รับฟังความต้องการของชาวบ้านและ นำปัญหาของชาวบ้านมาปรับใช้ในงานพัฒนาที่ดิน จึงทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมากขึ้น

“ การทำงานของหมอดินนี้ หมอดินเท้าเปล่า คือหน่วยเจ้าหน้าที่ของสถานีพัฒนาที่ดิน เข้าไปหาชาวบ้านก่อนนะ พอเข้าไปหาเป็นในลักษณะที่ว่าเอางานของกรมฯ ไปนำเสนอไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยหมักปุ๋ยพืชสด จุลินทรีย์ต่างๆ การไถการเพาะปลูกพืช อะไรก็แล้วแต่นะหรือว่าแนะนำการปลูกพืชต่างๆ นี่เป็นงานของหมอดินเท้าเปล่าที่นี่ ก็มีหมอดินเคลื่อนที่เข้าไปสมทบ หลังจากที่ได้รับแจ้งว่าแต่ละพื้นที่เป็นอย่างไร ประชาชนต้องการอะไร เราก็จะเอารถเข้าไป ประชาชนก็มาหา เราก็แนะนำหลังจากที่รับข้อมูลเบื้องต้นแล้ว เราก็บอกเขาว่าควรจะเอาอะไรใส่ลงไป ควรแก้ไขอย่างไร คือให้หมอดินเท้าเปล่า ไปเบิกทางก่อนเข้าไปพูดไปคุยก่อน ตามบ้านที่ทำงานตามท้องไร่ท้องนาอะไรอย่างนี้ บางทีก็มีสมมติ เช่นกลุ่มปลูกข้าวปลอดสารพิษเราก็ไปบอกเขาว่า เราจะมีนักวิชาการจากเขตมานะให้มาฟังกันเขาจะมีการมาอธิบาย มาทดลอง มาบอกให้รู้ ชาวบ้านเขาก็จะมาตามที่เรابอก เพราะความเชื่อถือของเกษตรกรต่อหมอดินเท้าเปล่า จะใกล้ชิดสนิทกัน แต่กับหมอดินเคลื่อนที่หรือนักวิชาการนั้น เขาจะเชื่อมากยิ่งขึ้น เราก็มีอะไรแปลกๆ มีวิทยากรเก่งๆ ก็ทำให้เขาเปลี่ยนทัศนคติ เริ่มมีความเชื่อถือและไว้วางใจมากขึ้นหลังจากที่เราแนะนำเสนอเขาไป ” (พินิจ ลักษณะจินดา,สัมภาษณ์)

อาจจะเป็นเพราะในสมัยก่อน เทคนิควิธีทำการเกษตรจะเป็นแบบเรียบง่าย ไม่ได้สลับซับซ้อนมากนัก เทคโนโลยีต่างๆ ก็ยังคงนำเข้ามาใช้น้อย แต่พอมีหมอดินและได้นำหลักวิชาการใหม่ๆ ไปแนะนำ เช่น วิธีการปรับปรุงบำรุงดิน การอนุรักษ์ทรัพยากรดินและน้ำ เครื่องมืออุปกรณ์ต่างๆ เข้าไปสร้างความเชื่อถือ สร้างความคุ้นเคยให้กับเกษตรกร จึงทำให้ได้รับความไว้วางใจและเกิดการยอมรับมากขึ้น

โครงการหมอดินเท้าเปล่าหรือระบบงานหมอดิน ได้มีต้นกำเนิดมาจากปัญหาภายในของกรมพัฒนาที่ดิน ซึ่งได้หาทางออกด้วยการ ขอความร่วมมือจาก คณะอาจารย์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย ให้มาทำการศึกษาวิจัยและได้ข้อสรุป คือ จะต้องสร้างหมอดิน เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาของกรมฯ แม้ในตอนแรก จะไม่ได้รับการสนองตอบในทันที จนกระทั่งปัญหาดังกล่าว มีทีท่าจะรุกรามมากขึ้นและผู้บริหารภายในกรมฯ ก็มีความกังวลเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีผลกระทบโดยตรงต่อการทำงานของ ในที่สุด “หมอดิน” ก็ได้รับการก่อตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ

4.5 แรงบันดาลใจ

โครงการหมอดินอาสา ได้แนวคิดมาจาก ความต้องการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ชื่อเสียงและผลงานต่างๆ ของกรมพัฒนาที่ดิน ให้เป็นที่รู้จักแก่สาธารณชนทั่วไปและเป็นการปรับแนวทางการทำงานในเชิงรุก ให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้รวดเร็วขึ้น หรืออีกในมุมมองหนึ่ง อาจจะเกิดจากแรงจูงใจที่เกิดจากเราก็ค้น

“ มันอาจจะไม่มีรายละเอียดในข้อเสนอแนะ แต่จะมีรายละเอียดเรื่องขั้นตอนของ ประวัติความเป็นมา แรงบันดาลใจ นั้นมีอยู่ 2 อย่างคือ

1) เกิดขึ้นจากความล้มเหลวในการประชาสัมพันธ์งานของ กรมพัฒนาที่ดินนะ ผมมีความรู้สึกว่ คือกรมฯ มีความรู้สึกภาคภูมิใจในตัวเองมาตลอด แต่ที่เราไม่ได้รับการตอบรับจากประชาชน (เกษตรกร) และผู้ให้บริการของเราหรือว่านักการเมืองแต่อย่างใด อันนี้เป็นแรงบันดาลใจในลักษณะที่คับแค้นใจ จากนั้นก็เลยรู้สึกว่าทำอะไรบางอย่างให้มันรู้ไป

2) แรงบันดาลใจอีกอย่างคือ การลดน้อยถอยลงจากการลดจำนวนของข้าราชการลง ถ้ากรมพัฒนาที่ดินจะอยู่อย่างนี้ต่อไปกรมฯ โดยยุบแน่ๆ เพราะไม่มีคนทำงานแล้วแหละ คนมีอยู่ในขณะนี้ก็น้อยลง พอแก่ตัวก็คือแล้วยังมีผลประโยชน์เข้ามาแทรกแซงเยอะแยะ ถ้าเราไม่รีบสร้างคนกลุ่มนี้ เข้ามาชดเชยมันจะทำให้เราไปไม่รอด แต่ต้องทำงานหนักต้องทำอย่างจริงจังและเข้มแข็งทุกระดับ ” (พินิจ อรรถวิโรจน์, สัมภาษณ์)

แรงบันดาลใจในส่วนลึก ได้กลายมาเป็นแนวทางในการสร้างคน ที่เป็นกำลังทำงานอย่างมหาศาลให้กับกรมพัฒนาที่ดิน กำลังคนอาสาเหล่านี้ คือกำลังที่จะสร้างประโยชน์ให้กับกรมพัฒนาที่ดิน ให้กับเกษตรกรและประเทศชาติ อย่างไม่มีวันสิ้นสุด กล่าวได้ว่า จากแรงบันดาลใจดังกล่าว ได้ถูกนำมาใช้สร้างสรรค์อย่างมีประโยชน์ อย่างมีคุณค่า จนสามารถทำให้สถานการณ์ ที่มีแนวโน้มเป็นลบ กลับกลายมาเป็นความภาคภูมิใจ ทั้งในกำลังคน ในผลงานที่เป็นที่ยอมรับแก่คนทั่วไป ซึ่งถือเป็นการทำ “วิกฤตให้เป็นโอกาส ” ของ ผอ. พินิจ ได้อย่างแท้จริง

5 แนวคิดเกี่ยวกับอาสาสมัคร

ยกชัย เจริญพานิชยกุล (อ้างจาก เทวินทร์ รวมสุขนิรันดร์, 2546: 19) ได้สรุปว่า อาสาสมัคร คือบุคคลซึ่งทำหน้าที่ให้บริการด้วยความสมัครใจ โดยการให้บริการอาจจะเป็นการให้คำแนะนำหรือลงมือปฏิบัติก็ได้ งานของผู้อาสาสำคัญมาก เพราะผู้อาสาทำงานมักไม่ได้รับค่าตอบแทน หรือได้ค่าตอบแทนน้อยต้องเสียสละ ทุ่มเทใจมาช่วยงาน เป็นผู้มีอุดมการณ์สูง ผู้ทำงานอาสาจึงต้องจัดลักษณะงานและวิธีทำงานเป็นพิเศษ ให้เหมาะสมกับลักษณะการอาสาทำงาน เพื่อผลในการระดมความร่วมมือด้านผู้อาสาทำงานให้ได้มากขึ้น

มังกร บุญคำ (อ้างจาก เทวินทร์ รวมสุขนิรันดร์, 2546:20) ได้สรุปไว้ว่าอาสาสมัครคือ

1. ไม่ใช่ผู้มีวิชาชีพในเรื่องนั้นโดยเฉพาะ
2. เป็นผู้ที่ไม่ได้รับเงินเดือน ค่าจ้างหรือเบี้ยเลี้ยงใดๆ เป็นค่าตอบแทนในการปฏิบัติงานนั้น แต่อาจจะได้รับค่าพาหนะเดินทาง อาหารรับประทาน หรือค่าใช้จ่ายในการลงทะเบียนเข้าร่วมประชุมอบรมต่างๆ
3. มีความรับผิดชอบแตกต่างออกไปจากเจ้าหน้าที่ประจำ กล่าวคือ
 - 3.1 ไม่ต้องรับผิดชอบในโปรแกรมและการจัดการใดๆ ฝ่ายบริหารได้ดำเนินการไป เว้นแต่จะได้อำนาจไว้ในระเบียบข้อบังคับขององค์กรนั้นๆ
 - 3.2 อาสาสมัครอาจให้บริการโดยตรงแก่ประชาชนก็ได้ แต่มักอยู่ในขอบเขต ที่จำกัดแตกต่างจากผู้มีวิชาชีพโดยตรง ซึ่งสามารถให้บริการได้โดยตรงและกว้างขวางกว่า
4. อาสาสมัครจะมีการแสดงตัวว่า มีความผูกพันกับองค์กรหรือชุมชนแตกต่างออกไปจากเจ้าหน้าที่ประจำ ซึ่งโดยทั่วไปย่อมหวังความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงาน แต่จะนึกถึงจุดหมายปลายทางและบริการที่จะให้ชุมชน โดยมีการเสียสละ สติปัญญา ฯลฯ

อำนาจ อนันต์ชัย (อ้างจาก เทวินทร์ รวมสุขนิรันดร์, 2546: 19) ได้กล่าวถึง ลักษณะการอาสาทำงานว่า ผู้เป็นอาสาร่วมมือทำงานเพราะ

1. ความรู้สึกได้รับรางวัลหรือน้ำใจตอบ
2. มีความสัมพันธ์กับงาน
3. ความสำคัญในการร่วมงาน คือ รู้สึกเป็นคนสำคัญ
4. ครั้งแรกที่ร่วมงาน ต้องเป็นงานที่ง่ายต่อความสำเร็จ
5. งานนั้นมีโอกาสได้ก้าวหน้าได้ศึกษาหาความรู้
6. ผู้อาสาทำงานได้มี โอกาสร่วมพิจารณาตัดสินใจกระทำการใดๆ ของหน่วยงาน

7. ผู้อสาจะทำงานดี เมื่อมีบรรยากาศเป็นมิตรและความพยายามของเขาได้รับความสนใจ
8. ผู้อสาทำงาน ไม่ใช่ที่จะต้องทำใช้หนี้ แต่เขาทำเพราะความสมัครใจ
9. ผู้อสาทำงานดีต้องรู้สภาพช่องทางความก้าวหน้าและความสำเร็จในหน่วยงาน
10. ผู้อสาทำงานต้องเข้าใจสภาพของเขาต่อหน่วยงานว่าจะปฏิบัติได้มากน้อยแค่ไหน

จากความหมายต่างๆ ข้างต้นพอสรุปได้ว่า อาสาสมัคร คือบุคคลที่ไม่ใช่เจ้าหน้าที่ขององค์กรที่ตนเองได้อาสาเข้าไปช่วยหรือร่วมปฏิบัติการกิจใดภารกิจหนึ่ง ซึ่งการปฏิบัติการกิจนั้นอาจจะมีข้อผูกพันด้านจิตใจที่เกิดจากความภาคภูมิใจในงานที่อาสาปฏิบัติ แต่จะไม่มีผลทางด้านกฎหมาย และไม่ได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินเดือนแต่จะได้รับเป็นสิ่งอื่นๆ ที่มีลักษณะไม่ประจำทุกๆ เดือน

6. หมอดินอาสา

6.1 ความหมายของหมอดินอาสา

หมอดินอาสา คือ เกษตรกรที่สนใจในการพัฒนาที่ดินและอาสาที่จะเป็นตัวแทนของการพัฒนาที่ดินประจำหมู่บ้าน ซึ่งได้รับการคัดเลือก/แต่งตั้ง ให้เป็นหมอดินอาสา เพื่อช่วยเหลืองานของกรมด้านการพัฒนาที่ดิน เป็นผู้ประสานงานระหว่างเกษตรกรในพื้นที่ กับเจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาที่ดินในการรับแจ้งข่าวสารด้านการพัฒนาที่ดิน ให้คำแนะนำเผยแพร่ความรู้ให้แก่เกษตรกรและดำเนินการคัดเลือกพื้นที่ของเกษตรกร เพื่อนำเสนอต่อหมอดินเคลื่อนที่พิจารณาจัดทำแปลงสาธิต (คู่มือการพัฒนาหมอดินอาสา สำหรับเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน, 2545 : 2)

เทวินทร์ รวมสุขนิรันดร์ (2546 : 20) ได้สรุปว่า หมอดินอาสา คือบุคคลที่สมัครใจเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนาที่ดิน ตามบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายด้วยความตั้งใจจริง มุ่งมั่นในการให้ความช่วยเหลือหรือบรรเทาทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ดินของเพื่อนบ้านและชุมชน ด้วยการเสียสละกำลังกายสติปัญญาหรือแม้แต่กำลังทรัพย์ส่วนตัวตามศักยภาพ และความสามารถที่มีอยู่ของตัวเอง โดยไม่หวังผลตอบแทน

โสพล ไกยะสินธุ์ (2546 : 16) ได้สรุปว่า หมอดินอาสา คือบุคคลที่สมัครใจตั้งใจจริง มุ่งมั่นในการเข้ามาให้ความช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ แก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของเพื่อนบ้าน ชุมชน ด้วยการเสียสละเวลากำลังกาย สติปัญญาหรือแม้แต่กำลังทรัพย์ส่วนตัวตามศักยภาพและความสามารถที่มีอยู่ของตัวเอง โดยไม่หวังผลตอบแทน นอกจากความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า หมอдинอาสา คือเกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่ที่มีความเสียดสีและมีความสนใจในงานพัฒนาที่ดิน ได้อาสาเข้ามาช่วยงานกรมพัฒนาที่ดินด้วยความเต็มใจและมีความตั้งใจต่องานพัฒนาที่ดิน โดยรับหน้าที่เป็นตัวแทนทั้งเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดินและเกษตรกรในพื้นที่ คอยติดต่อประสานงานเผยแพร่รับ-แจ้งข้อมูลข่าวสารต่างๆ เกี่ยวกับการเกษตรรวมทั้งปฏิบัติหน้าที่อื่นๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย

6.2 ประเภทของหมอдинอาสา

หมอдинอาสาของกรมพัฒนาที่ดิน ที่ได้ขึ้นทะเบียนในปัจจุบัน (2549) มีทั้งหมดประมาณ 70,328 คน แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

1. หมอдинอาสาประจำหมู่บ้าน ประมาณ 62,273 คน
2. หมอдинอาสาประจำตำบล ประมาณ 7,103 คน
3. หมอдинอาสาประจำอำเภอ ประมาณ 876 คน
4. หมอдинอาสาประจำจังหวัด ประมาณ 76 คน

หมอดินอาสา ที่สังกัดตามสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต แบ่งตามตามรางดังนี้
 ตารางที่ 2.1 หมอดินอาสา สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 1

ข้อ	จังหวัด	ประจำหมู่บ้าน	ประจำตำบล	ประจำอำเภอ	ประจำจังหวัด
		คน	คน	คน	คน
1.	นครปฐม	851	95	7	1
2.	กรุงเทพฯ	82	33	11	1
3.	ชัยนาท	419	51	8	1
4.	นครนายก	368	40	4	1
5.	นนทบุรี	200	40	6	1
6.	ปทุมธานี	400	54	7	1
7.	ลพบุรี	1,034	122	10	1
8.	สมุทรปราการ	133	33	6	1
9.	สระบุรี	898	109	13	1
10.	สิงห์บุรี	334	42	6	1
11.	สุพรรณบุรี	951	108	10	1
12.	พระนครศรีอยุธยา	1,303	201	16	1
13.	อ่างทอง	500	71	7	1
รวม 8,596 คน		7,473	999	111	13

ที่มา: กองแผนงาน กรมพัฒนาที่ดิน (2549) “เอกสารรายงานหมอดินอาสา” ประจำปีงบประมาณ (2549)

ตารางที่ 2.2 หมอคนอาสา สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 2

ข้อ	จังหวัด	ประจำหมู่บ้าน	ประจำตำบล	ประจำอำเภอ	ประจำจังหวัด
		คน	คน	คน	คน
1. ตราด		212	31	5	1
2. จันทบุรี		802	75	10	1
3. ฉะเชิงเทรา		578	93	11	1
4. ชลบุรี		550	91	0	1
5. ปราจีนบุรี		550	64	7	1
6. ระยอง		351	54	8	1
7. สระแก้ว		550	58	9	1
รวม 4,726 คน		4,193	466	60	7

ที่มา: กองแผนงาน กรมพัฒนาที่ดิน (2549) “เอกสารรายงานหมอคนอาสา” ประจำปีงบประมาณ (2549)

ตารางที่ 2.3 หมอคนอาสา สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 3

ข้อ	จังหวัด	ประจำหมู่บ้าน	ประจำตำบล	ประจำอำเภอ	ประจำจังหวัด
		คน	คน	คน	คน
1. ชัยภูมิ		1,490	124	16	1
2. นครราชสีมา		3,386	286	32	1
3. บุรีรัมย์		2,128	188	23	1
4. สุรินทร์		2,098	158	21	1
รวม 9,954 คน		9,102	756	92	4

ที่มา: กองแผนงาน กรมพัฒนาที่ดิน (2549) “เอกสารรายงานหมอคนอาสา” ประจำปีงบประมาณ (2549)

ตารางที่ 2.4 หมอคนอาสา สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 4

ข้อ	จังหวัด	ประจำหมู่บ้าน	ประจำตำบล	ประจำอำเภอ	ประจำจังหวัด
		คน	คน	คน	คน
1.	นครพนม	1,178	98	11	1
2.	มุกดาหาร	450	52	7	1
3.	ยโสธร	760	78	9	1
4.	ร้อยเอ็ด	2,126	192	20	1
5.	ศรีสะเกษ	2,099	204	22	1
6.	อำนาจเจริญ	549	56	7	1
7.	อุบลราชธานี	1,979	216	25	1
รวม 10,145 คน		9,141	896	101	7

ที่มา: กองแผนงาน กรมพัฒนาที่ดิน (2549) “เอกสารรายงานหมอคนอาสา” ประจำปีงบประมาณ (2549)

ตารางที่ 2.5 หมอคนอาสา สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 5

ข้อ	จังหวัด	ประจำหมู่บ้าน	ประจำตำบล	ประจำอำเภอ	ประจำจังหวัด
		คน	คน	คน	คน
1.	หนองบัวลำภู	600	59	6	1
2.	กาฬสินธุ์	1,350	134	19	1
3.	ขอนแก่น	1,929	198	25	1
4.	มหาสารคาม	1,650	132	13	1
5.	สกลนคร	1,151	125	18	1
6.	อุดรธานี	1,549	156	20	1
7.	หนองคาย	1,100	113	17	1
รวม 10,371 คน		9,329	917	118	7

ที่มา: กองแผนงาน กรมพัฒนาที่ดิน (2549) “เอกสารรายงานหมอคนอาสา” ประจำปีงบประมาณ (2549)

ตารางที่ 2.6 หมอคินอาสา สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 6

ข้อ	จังหวัด	ประจำหมู่บ้าน	ประจำตำบล	ประจำอำเภอ	ประจำจังหวัด
		คน	คน	คน	คน
1.	เชียงใหม่	1,426	198	24	1
2.	แม่ฮ่องสอน	265	45	7	1
3.	ลำปาง	750	100	13	1
4.	ลำพูน	450	51	8	1
รวม 63,341 คน		2,891	394	52	4

ที่มา: กองแผนงาน กรมพัฒนาที่ดิน (2549) “เอกสารรายงานหมอคินอาสา” ประจำปีงบประมาณ (2549)

ตารางที่ 2.7 หมอคินอาสา สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 7

ข้อ	จังหวัด	ประจำหมู่บ้าน	ประจำตำบล	ประจำอำเภอ	ประจำจังหวัด
		คน	คน	คน	คน
1.	เชียงราย	996	123	18	1
2.	น่าน	703	99	15	1
3.	พะเยา	559	68	9	1
4.	แพร่	501	78	8	1
รวม 3,181 คน		2,759	368	50	4

ที่มา: กองแผนงาน กรมพัฒนาที่ดิน (2549) “เอกสารรายงานหมอคินอาสา” ประจำปีงบประมาณ (2549)

ตามรางที่ 2.8 หมอคินอาสา สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 8

ข้อ	จังหวัด	ประจำหมู่บ้าน	ประจำตำบล	ประจำอำเภอ	ประจำจังหวัด
		คน	คน	คน	คน
1.	เพชรบูรณ์	993	115	11	1
2.	พิจิตร	789	86	12	1
3.	พิษณุโลก	690	93	9	1
4.	เลย	650	89	14	1
5.	อุตรดิตถ์	506	65	9	1
รวม 4,127 คน		3,628	448	46	5

ที่มา: กองแผนงาน กรมพัฒนาที่ดิน (2549) “เอกสารรายงานหมอคินอาสา” ประจำปีงบประมาณ (2549)

ตารางที่ 2.9 หมอคินอาสา สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 9

ข้อ	จังหวัด	ประจำหมู่บ้าน	ประจำตำบล	ประจำอำเภอ	ประจำจังหวัด
		คน	คน	คน	คน
1.	นครสวรรค์	1,200	128	15	1
2.	กำแพงเพชร	750	78	11	1
3.	ตาก	405	71	9	1
4.	สุโขทัย	708	85	8	1
5.	อุทัยธานี	501	69	8	1
รวม 4,051 คน		3,564	431	51	5

ที่มา: กองแผนงาน กรมพัฒนาที่ดิน (2549) “เอกสารรายงานหมอคินอาสา” ประจำปีงบประมาณ (2549)

ตารางที่ 2.10 หมอคนอาสา สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 10

ข้อ	จังหวัด	ประจำหมู่บ้าน	ประจำตำบล	ประจำอำเภอ	ประจำจังหวัด
		คน	คน	คน	คน
1.	กาญจนบุรี	799	95	13	1
2.	ประจวบคีรีขันธ์	366	45	8	1
3.	เพชรบุรี	620	91	8	1
4.	ราชบุรี	902	100	10	1
5.	สมุทรสงคราม	213	35	3	1
6.	สมุทรสาคร	220	32	3	1
รวม 3,349 คน		2,900	398	45	6

ที่มา: กองแผนงาน กรมพัฒนาที่ดิน (2549) “เอกสารรายงานหมอคนอาสา” ประจำปีงบประมาณ (2549)

ตารางที่ 2.11 หมอคนอาสา สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 11

ข้อ	จังหวัด	ประจำหมู่บ้าน	ประจำตำบล	ประจำอำเภอ	ประจำจังหวัด
		คน	คน	คน	คน
1.	กระบี่	374	51	8	1
2.	ชุมพร	570	69	8	1
3.	นครศรีธรรมราช	1,489	165	22	1
4.	พังงา	309	47	8	1
5.	ภูเก็ต	103	15	3	1
6.	ระนอง	135	29	5	1
7.	สุราษฎร์ธานี	903	129	19	1
รวม 4,468 คน		3,883	505	73	7

ที่มา: กองแผนงาน กรมพัฒนาที่ดิน (2549) “เอกสารรายงานหมอคนอาสา” ประจำปีงบประมาณ (2549)

ตารางที่ 2.12 หมอคนอาสา สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 12

ข้อ	จังหวัด	ประจำหมู่บ้าน	ประจำตำบล	ประจำอำเภอ	ประจำจังหวัด
		คน	คน	คน	คน
1. ตรีัง		520	85	10	1
2. นราธิวาส		504	77	13	1
3. พัทลุง		447	64	11	1
4. ยะลา		257	57	8	1
5. สงขลา		979	125	16	1
6. สตูล		253	33	7	1
7. ปัตตานี		450	111	12	1
รวม 4,046 คน		3,410	552	77	7

ที่มา : กองแผนงาน กรมพัฒนาที่ดิน (2549) “เอกสารรายงานหมอคนอาสา” ประจำปีงบประมาณ (2549)

หมอคนอาสาประจำหมู่บ้าน หมายถึง เกษตรกรที่สนใจในงานพัฒนาที่ดินและอาสาที่จะเป็นตัวแทนของกรมพัฒนาที่ดิน ติดต่อประสานงานพัฒนาที่ดินประจำหมู่บ้าน ซึ่งได้รับคัดเลือก/แต่งตั้งให้เป็นหมอคนอาสาหมู่บ้านละ 1 คน และเข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายหมอคนอาสาประจำตำบล

หมอคนอาสาประจำตำบล หมายถึง หมอคนอาสาประจำหมู่บ้านที่ได้รับการคัดเลือกจากหมอคนอาสาประจำหมู่บ้านด้วยกัน หรือได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน เพื่อเป็นตัวแทนของกรมฯประจำตำบล และเป็นแกนนำบริหารเครือข่ายหมอคนอาสาในระดับตำบล ปฏิบัติงานร่วมกับสมาชิกหมอคนอาสาประจำหมู่บ้าน

หมอคนอาสาประจำอำเภอ หมอคนอาสาประจำตำบลที่ด้วยการคัดเลือกจาก หมอคนอาสาประจำตำบลด้วยกัน หรือแต่งตั้งโดยเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน เพื่อเป็นตัวแทนกรมพัฒนาที่ดินประจำอำเภอ และเป็นแกนนำบริหาร เครือข่ายหมอคนอาสาในระดับอำเภอ ปฏิบัติงานร่วมกับสมาชิกหมอคนอาสาประจำตำบล

หมอคนอาสาประจำจังหวัด หมายถึง หมอคนอาสาประจำอำเภอที่ได้รับการคัดเลือกจากหมอคนอาสาประจำอำเภอด้วยกัน หรือแต่งตั้งโดยเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน เพื่อเป็นตัวแทน

ของกรมพัฒนาที่ดินในการปฏิบัติงานประจำจังหวัด และเป็นแกนนำบริหารเครือข่ายหมอดินอาสาในระดับจังหวัด ปฏิบัติงานร่วมกับสมาชิกหมอดินอาสาประจำอำเภอ

6.3 บทบาทภารกิจหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน

6.3.1. เป็นตัวแทนของกรมพัฒนาที่ดินประจำหมู่บ้าน เป็นแกนนำบริหารเครือข่ายหมอดินอาสาในหมู่บ้าน และเป็นเครือข่ายหมอดินอาสาประจำตำบล

6.3.2. เป็นผู้ประสานงาน ด้านการพัฒนาที่ดินระหว่างเกษตรกรในหมู่บ้านกับเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน และหมอดินอาสาประจำตำบล

6.3.3. เป็นผู้รับแจ้งข่าวสาร ด้านการพัฒนาที่ดินให้แก่เกษตรกรเพื่อนบ้านที่อยู่ในเขตรับผิดชอบ เช่น

- นัดหมายเพื่อนบ้านมาร่วมถ่ายทอดความรู้และบริการ
- แจ้งข่าวสารความเคลื่อนไหวในกิจกรรมการพัฒนาที่ดิน
- แจกเอกสารแผ่นพับ หรือนำเทศวิชาการออกหอกระจายข่าว

6.3.4. เป็นผู้ให้คำแนะนำ เผยแพร่ความรู้ประชาสัมพันธ์ชักนำเพื่อนบ้านไปแปลงสาธิตจุดเรียนรู้และศูนย์บริการงานถ่ายทอดงานพัฒนาที่ดินประจำตำบล บริหารโดยหมอดินอาสาประจำตำบล เพื่อรับรู้ข่าวสารเทคโนโลยีการเกษตรใหม่ๆ รวมทั้งวัสดุการเกษตร พันธุ์พืชเพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำและการปรับปรุงบำรุงดินรวมทั้งพบปะสมาชิกกลุ่มหมอดินอาสาประจำตำบล

6.3.5. เป็นผู้เข้าร่วมทำกิจกรรมที่มอบหมาย เช่นการทำแปลงสาธิต การผลิตและการปลูกหญ้าแฝก การผลิตแจกจ่ายพันธุ์พืชบำรุงดิน

6.3.6. เป็นผู้รวบรวมความต้องการวัสดุการเกษตร เช่นสารเร่งพด. 1- พด.10 หญ้าแฝกและเมล็ดพันธุ์พืช

6.4 บทบาทภารกิจหมอดินอาสาประจำตำบล

6.4.1. ปฏิบัติเบื้องต้นและร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ กับกรมพัฒนาที่ดิน เช่นเดียวกับหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน

6.4.2. คัดเลือกหมอดินอาสาในหมู่บ้าน ที่ขาดอยู่เสนอต่อเจ้าหน้าที่สถานีพัฒนาที่ดิน เพื่อดำเนินการแต่งตั้ง

6.4.3. เป็นแกนนำประสานงานระหว่างหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน หมอดินอาสาประจำตำบล หมอดินอาสาประจำอำเภอ และหมอดินอาสาประจำจังหวัด รวมทั้งหน่วยงานและหรือองค์กรอื่นๆ ภายในตำบล

4. เป็นตัวแทนกรมพัฒนาที่ดินประจำศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรชุมชน ช่วยกรมฯ ด้านการถ่ายทอดฯ ข้อมูลบริหารประสานงานจัดทำแผนพัฒนาฯ ระดับตำบล ร่วมกับส่วนราชการและองค์กรที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ฯลฯ รวมทั้งมีหน้าที่ต่างๆ เช่น

- รับฟังปัญหาและสำรวจข้อมูลสอบถามความต้องการของเกษตรกรในตำบลแล้ว นำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกับส่วนราชการและองค์กรที่เกี่ยวข้อง จัดทำเป็นแผนพัฒนาทรัพยากรที่ดินระดับตำบลเพื่อเสนอศูนย์บริการฯ หรือ อบต. เมื่อได้รับอนุมัติและงบประมาณนำไปปฏิบัติและถ่ายทอดสู่เกษตรกรภายในตำบล

- ถ่ายทอดความรู้ เป็นวิทยากรเสริมด้านการพัฒนาที่ดิน ถ่ายทอดความสำเร็จรวมทั้งความสำเร็จในสาขาวิชาด้านการเกษตร แก่หน่วยงานที่มาติดต่อ เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร โรงเรียน หมอดินอาสาในเครือข่าย เกษตรกร และบุคคลทั่วไป

5. ร่วมกับเจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาที่ดิน สถานีพัฒนาที่ดิน ร่วมปฏิบัติงานคลินิกดินเคลื่อนที่ โดยให้บริการหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านและเกษตรกรในพื้นที่ ในการถ่ายทอดความรู้เรื่องดินและการพัฒนาที่ดิน การอ่านแผนที่ การวิเคราะห์แผนที่ในการใช้ประโยชน์ดินในการปลูกพืชให้มีความเหมาะสมกับสภาพดิน การแนะนำการแก้ไขปัญหาดินที่ได้รับการอบรมถ่ายทอดจากเจ้าหน้าที่ของกรมพัฒนาที่ดิน รวมทั้งการบริการตรวจ วิเคราะห์ดินเพื่อหาค่าธาตุอาหาร NPK ของ ดินและหาค่าความเป็นกรดเป็นด่างของดิน ตามที่หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านหรือเกษตรกรในพื้นที่นำมาให้ตรวจวิเคราะห์ จากการใช้เครื่องมือการ Soil Test Kit ที่ได้รับจากกรมพัฒนาที่ดิน

6. รับผิดชอบบริหารและจัดการศูนย์บริการงานพัฒนาที่ดินประจำตำบล ซึ่งกรมพัฒนาที่ดิน มีนโยบายจัดตั้งขึ้นในปีงบประมาณ 2547 ภารกิจสำคัญของศูนย์มี 2 ส่วนคือ

- จุดเรียนรู้งานที่พัฒนาที่ดินในตำบล ได้แก่แปลงสาธิตการพัฒนาที่ดิน เพื่อใช้ เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ให้หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านและเกษตรกร สถานที่ที่เป็นพื้นที่ของหมอดินอาสาประจำตำบล หรือพื้นที่อื่นที่มีความเหมาะสมทั้งนี้ ต้องอยู่ภายใต้ข้อตกลงร่วมกันระหว่างหมอดินอาสาประจำตำบลและหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านของพื้นที่นั้นๆ

- ศูนย์บริการงานพัฒนาที่ดินตำบล จะให้บริการข้อมูลข่าวสาร ความรู้ด้านการพัฒนาที่ดิน การสนับสนุนแจกจ่ายปัจจัยการผลิตต่างๆ เช่น ตัวเร่ง พด. 1-10 เมล็ด พืชปุ๋ยสด และกล้าหญ้าแฝก ตามที่หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน เกษตรกร ได้ยื่นความต้องการตามแบบฟอร์มแสดงความต้องการวัสดุ ซึ่งหมอดินอาสาประจำตำบลได้ รวบรวมแบบฟอร์มดังกล่าว

จากหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน และเกษตรกรหมู่บ้าน อย่าง น้อย 40 รายต่อหมู่บ้าน ส่งต่อให้เจ้าหน้าที่หน่วยงานพัฒนาที่ดิน เจ้าหน้าที่ MU หรือ สถานีพัฒนาที่ดิน เพื่อดำเนินการต่อไป

7. รับผิดชอบทำบัญชีคูมวัสดุการเกษตรที่ได้รับสนับสนุนจากสถานีพัฒนาที่ดิน และรายงานผลการปฏิบัติงานทุก 2 เดือน ตามแบบฟอร์มส่งให้หัวหน้าสถานีพัฒนาที่ดิน

8. เป็นแกนนำ ประชาสัมพันธ์ แนวคิด การจัดตั้งธนาคารเมล็ดพันธุ์พืชปุ๋ยสด ทำการชักชวนให้หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านและเกษตรกรในพื้นที่เขตความรับผิดชอบ รวมกลุ่มเพื่อจดทะเบียนสมาชิกจัดตั้งธนาคาร เมล็ดพันธุ์พืชปุ๋ยสดกับสถานีพัฒนาที่ดิน ประชุมชี้แจงแนวทางการดำเนินงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ของสถานีพัฒนาที่ดิน กับกลุ่มเกษตรกรที่สนใจเข้าร่วมโครงการ ทำการเลือกสถานที่จัดตั้งธนาคาร คัดเลือก ประธาน และกรรมการบริหารธนาคารเมล็ดพันธุ์พืชปุ๋ยสด และคณะกรรมการบริหารกำหนดแนวทางการดำเนินงานและแจ้งให้สมาชิกทราบ ทั้งนี้เงื่อนไขสมาชิกจะได้รับเมล็ดพันธุ์ พืชปุ๋ยสด ต้นทุน รายละเอียด 100 กิโลกรัม

6.5 บทบาทภารกิจ หมอดินอาสาประจำอำเภอและจังหวัด

6.5.1. ร่วมดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ กับสถานีพัฒนาที่ดิน เช่น จัดอบรม จัดประชุมสัมมนา วิชาการด้านการจัดการทรัพยากรดิน ถ่ายทอดความรู้สู่หมอดินอาสาประจำตำบล เข้าร่วมโครงการ ฯลฯ

6.5.2. เป็นแกนนำในเครือข่ายหมอดินอาสาประจำอำเภอและจังหวัด ประสานงาน เชื่อมต่อ ระหว่างหมอดินอาสาประจำตำบลหมอดินอาสาประจำจังหวัด และสถานีพัฒนาที่ดิน รวมทั้งหน่วยงานหรือองค์กรอื่น ๆ ภายในอำเภอและจังหวัด

6.5.3. เป็นตัวแทนของกรมพัฒนาที่ดินในอำเภอและจังหวัด ในการสื่อสารข้อมูลต่าง ๆ การรับรู้และถ่ายทอดข้อมูล และเทคโนโลยีต่างๆ ของกรมพัฒนาที่ดิน แก่หมอดินอาสาประจำตำบล หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน เกษตรกรและผู้มาขอรับข้อมูลอื่น ๆ

6.5.4. ติดตามการดำเนินงานและให้ข้อเสนอแนะ ข้อคิดเห็นแก่หมอดินอาสาประจำตำบลและหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน รวมทั้งวิเคราะห์จัดทำแผนพัฒนาการเกษตรเบื้องต้น (ด้านศักยภาพ) เพื่อนำเสนอแผนพัฒนาการเกษตร ผ่านศูนย์บริการงานพัฒนาที่ดินประจำตำบล หรือองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตพื้นที่

6.6 คุณสมบัติหมอดินอาสา

คุณสมบัติของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน

1. ไม่จำกัดเพศ อายุไม่ต่ำกว่า 20 ปี หรือบรรลุนิติภาวะแล้ว
2. มีความสมัครใจ และเหมาะสมที่จะทำงานเป็นหมอดินอาสา
3. มีความรู้อ่านออกเขียนได้
4. มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่หมู่บ้าน
5. มีความสนใจในงานพัฒนาที่ดิน
6. มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง
7. เคยผ่านการฝึกอบรมความรู้ด้านการพัฒนาที่ดิน จากกรมพัฒนาที่ดิน

หมายเหตุ ในการคัดเลือกหมอดินอาสาไม่จำเป็นจะต้องมีคุณสมบัติครบทุกข้อและให้อยู่ในดุลยพินิจของผู้ที่ได้รับมอบหมายทำการคัดเลือก

คุณสมบัติของหมอดินอาสาประจำตำบล

1. เป็นหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน
2. จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เป็นอย่างต่ำ หากพื้นที่ใดมีปัญหา

คุณสมบัติข้อนี้ ให้อยู่ในดุลยพินิจของผู้ที่ได้รับมอบหมายทำการคัดเลือก

3. มีความกระตือรือร้นและสนใจงานการพัฒนาที่ดินและพัฒนาการเกษตร
4. เป็นที่ยอมรับและได้รับการคัดเลือกจากหมอดินอาสาภายในหมู่บ้าน ให้เป็น

หมอดิน อาสาประจำตำบล

5. สามารถติดต่อประสานงานสื่อสารปัญหาต่างๆ ระหว่างเจ้าหน้าที่สถานีพัฒนาที่ดินกับเกษตรกรภายในพื้นที่และระหว่างศูนย์บริการงานพัฒนาที่ดินประจำ ตำบลหรือ หน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องได้เป็นอย่างดี

6. สามารถถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร ความรู้และเทคโนโลยีที่ได้รับจากสถานีพัฒนาที่ดินไปใช้เองและถ่ายทอดสู่เกษตรกรภายในพื้นที่

7. ให้หมอดินอาสาประจำตำบล มีการดำรงตำแหน่งคราวละ 4 ปี

6.7 การหมควาระและการเปลี่ยนตัวหมอดินอาสาระดับต่าง ๆ

6.7.1. ตาย

6.7.2. ลาออก

6.7.3. ย้ายที่อยู่ไปหมู่บ้านอื่น (แม้ไม่ได้ย้ายทะเบียนบ้าน)

6.7.4. ชาวบ้านส่วนใหญ่หรือหมอดินอาสาด้วยกันหมดศรัทธา หรือเห็นว่าไม่สามารถปฏิบัติงานได้

6.7.5. ไม่มีเวลาปฏิบัติงานได้

6.8 วิธีการคัดเลือกหมอดินอาสาประจำตำบล และหมอดินอาสาประจำอำเภอ

วิธีการคัดเลือกหมอดินอาสาประจำตำบล

การสร้างหมอดินอาสาประจำตำบลให้ครบทุกตำบลทั่วประเทศเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของกรมพัฒนาที่ดิน ให้ครอบคลุมทั่วถึง จึงได้จำแนกวิธีการคัดเลือกหรือแต่งตั้งหมอดินอาสดังนี้ควรแต่งตั้งหมอดินอาสาประจำตำบล

การแต่งตั้ง

1. สถานที่พัฒนาที่ดินคัดเลือกหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านที่มีคุณสมบัติตามกำหนดและพิจารณาแจ้งว่าเหมาะสมมีศักยภาพและความรู้ สามารถนำข้อมูลของกรมฯ ที่ได้รับแล้วนำไปใช้และถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์ตามนโยบาย

2. เจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน แจ้งให้หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านทราบว่ากรมฯ แต่งตั้งหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านท่านใดเป็นหมอดินอาสาประจำตำบล และแจ้งรายชื่อหมอดินอาสาประจำตำบล ให้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลทราบเพื่อประสานการดำเนินงานต่อไป

3. หมอดินอาสาประจำตำบลที่ได้รับการแต่งตั้ง เข้ารับการฝึกอบรมถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดิน การตรวจวิเคราะห์ดินอย่างง่าย การเป็นวิทยากรงานพัฒนาที่ดิน

4. แจ้งเจ้าหน้าที่ของหมอดินอาสาประจำตำบลให้ผู้ได้รับการแต่งตั้งทราบ ให้ข้อมูลข่าวสารงานของกรมฯ สอนวิธีการเก็บข้อมูลความต้องการของเกษตรกรในพื้นที่ สภาพปัญหาต่าง ๆ การกรอกแบบสอบถาม เทคนิคการถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกรอื่น การประสานกับเจ้าหน้าที่ตลอดจนการนำแผนปฏิบัติการพัฒนาทรัพยากรดินไปใช้ปฏิบัติ

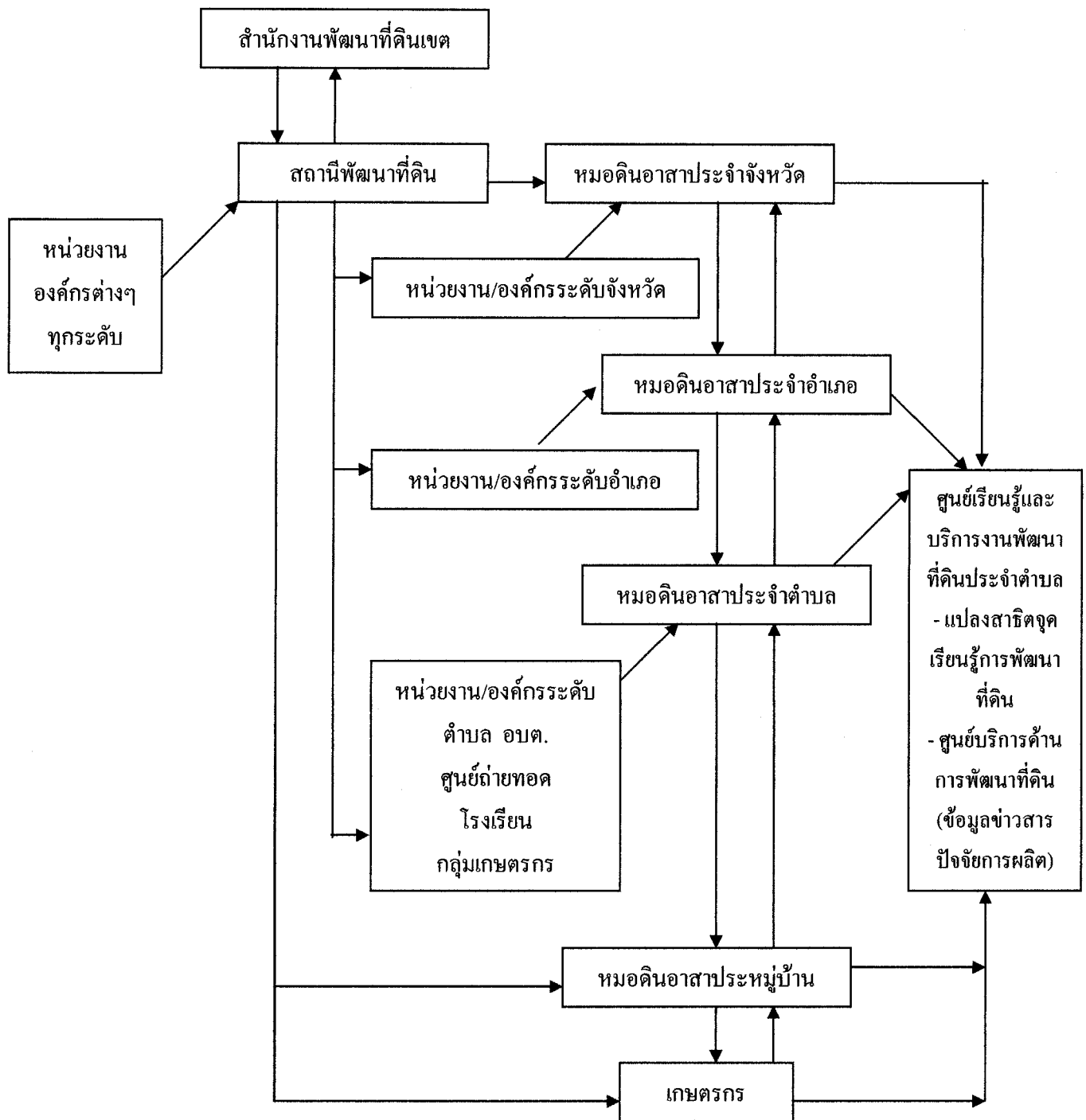
การคัดเลือก

1. สถานที่พัฒนาที่ดินจัดฝึกอบรมหมอดินอาสาแต่ละอำเภอและดำเนินการคัดเลือกในช่วงสุดท้ายของการฝึกอบรม โดยให้หมอดินอาสาทำการคัดเลือกกันเอง ภายหลังจากที่ได้ทำความรู้จักคุ้นเคยกันดีแล้ว จากการได้ร่วมทำกิจกรรมต่างๆ กัน ในการฝึกอบรม เช่น การทำกิจกรรมด้านการใช้ปุ๋ยชีวภาพ การไปดูงานและการแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นกัน

เครือข่ายหมอดินในระดับต่างๆ ให้เข้าร่วมประชุมเพื่อเป็นที่ปรึกษาการดำเนินงานให้กับสมาชิกเครือข่ายหมอดินอาสาเช่นการจัดตั้งธนาคารเมล็ดพันธุ์พืชปุ๋ยสด เป็นต้น

นอกเหนือจากการติดต่อสื่อสารผ่านทางเจ้าหน้าที่ ที่จะออกไปตรวจเยี่ยมแล้ว กรมพัฒนาที่ดินยังได้จัดทำเป็นเอกสาร จดหมายหมอดินจัดส่งให้หมอดินอาสาทุกท่านทางไปรษณีย์ราย 2 เดือน เพื่อเป็นศูนย์กลางในการแจ้งข่าวสาร ความเคลื่อนไหวการทำกิจกรรมต่างๆ ของเครือข่ายหมอดินอาสาอื่นๆ หรือเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนและเผยแพร่ข้อมูลการคิดค้นเทคโนโลยีของเครือข่าย

กรมพัฒนาที่ดิน คาดหวังให้หมอดินอาสา ได้ใช้ประโยชน์จากการสร้างเครือข่ายหมอดินอาสา ในการติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูล ถ่ายทอดความรู้ ความชำนาญ ที่แตกต่างกัน โดยการจัดให้มีกิจกรรมพบปะ ปรึกษาหารือระหว่างเครือข่ายในระดับต่างๆ เป็นบางครั้ง ซึ่งต่อไปกรมพัฒนาที่ดินจะจัดทำข่าวสารภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมอดินอาสา ในการนำผลิตภัณฑ์ต่างๆ ของกรมฯ ไปปรับ ดัดแปลงหรือประยุกต์ จนเกิดเป็นผลสำเร็จเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น แล้วเผยแพร่ให้รับทราบ เพื่อหมอดินอาสา มีความรู้ในการแลกเปลี่ยน ระหว่างกัน เครือข่ายต่อไป

ภาพที่ 2.6 เครือข่ายหมอดินอาสากับการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐ
ที่มา : บทบาทหมอดินอาสาในการปฏิบัติงานร่วมกับกรมพัฒนาที่ดิน ประจำปีงบประมาณ (2547)

6.12 ประโยชน์ที่หมอดินอาสาจะได้รับ

หมอดินอาสาแม้จะเป็นบุคลากรของกรมพัฒนาที่ดิน แต่ไม่ใช่บุคลากรที่เป็นข้าราชการหรือลูกจ้างไม่มีเงินเดือน เหมือนบุคลากรของกรมฯ ทัวไป เพราะเป็นบุคลากรในลักษณะพิเศษ คือเป็นเกษตรกรที่อาสาเข้ามาช่วยกรมฯ ในการปฏิบัติงานและเผยแพร่ความรู้ที่ได้รับให้กับเกษตรกรทัวไปที่สนใจและมาขอรับคำแนะนำ ลักษณะของการปฏิบัติงานประจำอยู่กับพื้นที่เขตรับผิดชอบ ดังนั้นประโยชน์ที่หมอดินอาสา จะได้รับจึงมีความแตกต่างจากบุคลากรทัวไปคือ

6.13 ประโยชน์ด้านค่าตอบแทน

6.13.1 ค่าตอบแทนจากที่หมอดินอาสาเก็บตัวอย่างดินมาวิเคราะห์เพื่อหาค่าธาตุอาหารดินและค่าความเป็นกรดเป็นด่างของดินตัวอย่างละ 30 บาท

6.13.2 ค่าเบี้ยเลี้ยงและยานพาหนะให้กับหมอดินอาสาที่ออกมาปฏิบัติงานคลินิกดินเคลื่อนที่ ร่วมกับหน่วยพัฒนาที่ดินการเบิกจ่ายเทียบเท่าข้าราชการระดับ 1 การปฏิบัติงานไม่เกิน 2 ครั้งต่อเดือน

6.13.3 ในกรณีมีแปลงสาธิตในพื้นที่ของหมอดินอาสาจะได้รับการจ้างเป็นค่าจ้างแรงงานรายวันเพื่อดำเนินการดูแลรักษาแปลงสาธิตนั้นๆ

6.13.4 ได้รับการจ้างเหมาในการดำเนินการผลิตและปลูกพร้อมดูแลรักษาแฝกในอัตราเมตร ละ 9 บาท

6.13.5 ได้รับค่าตอบแทนจากการเป็นวิทยากรให้กับหน่วยงานต่าง ๆ

6.13.6 ค่าตอบแทนอื่นๆ ตามความเหมาะสม

6.14 ประโยชน์ด้านแรงจูงใจ

6.14.1 การเข้าอบรมเพิ่มความรู้ใหม่ๆ เป็นระยะๆ รับเอกสารจดหมายข่าวหมอดินราย 2 เดือน

6.14.2 ได้รับเกียรติยศและอุปกรณ์เครื่องมือที่กรมพัฒนาที่ดินจัดหาให้ศักดิ์ศรีการยอมรับจากเกษตรกรในหมู่บ้านในฐานะที่นำเอางานพัฒนามาสู่หมู่บ้านมาสู่ตำบล

6.14.3 ได้รับการประกาศยกย่องเชิดชูในกรณีที่มีผลงานช่วยเหลือทางราชการอย่างดีเด่นที่ผ่านการคัดเลือกแล้ว จะได้รับโล่ประกาศเกียรติคุณ ซึ่งจะมีการคัดเลือกในระดับอำเภอ ระดับจังหวัดและระดับภาค เพื่อรับรางวัลจากกรมฯ และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องทุกปี